

В. Д. ГАПОТІЙ, О. Г. МІНКОВА

ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

***спецкурс
навчальної дисципліни
«Правознавство»***

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Мелітополь
2013**

**УДК342.746: 614(477) (042.4
ББК 67.301.120.5(4Укр).я73.**

Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Правові основи безпеки життєдіяльності (спекурс навчальної дисципліни «Правознавство») : навч.-метод. посібн. [для студ. ден. та заоч. форми навч.] / В. Д. Гапотій, О. Г. Мінкова. – Мелітополь: Ваша газета, 2012. – 138 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДПУ ім. Богдана Хмельницького.
Протокол № ... від.. травня 2012 р.

Рецензенти:

Губа А. В. – проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедрою правознавства історичного факультету Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор;

Гавриленко О.А. доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ;

Письменицький А. А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Затверджено Вченою радою МДПУ імені Богдана Хмельницького
Протокол № 4 від 30 листопада 2011р.

ISBN

**УДК342.746: 614(477) (042.4
ББК 67.301.120.5(4Укр).я73.**

© Гапотій В.Д., Мінкова О.Г., 2012.

ЗМІСТ

Мета.....	6
Особливості авторського варіанту спецкурсу «Правові основи безпеки життєдіяльності».....	10
Лекція № 1. Право та особиста безпека. Протидія тероризму та екстремізму.....	14
1. Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона. Умови правомірності необхідної оборони. Перевищення необхідної оборони.....	15
2. Поняття уявної оборони.....	20
3. Поняття крайньої необхідності та умови її наявності.....	21 23
4. Інші види діянь, які виключають злочинність діяння.....	27
5. Протидія тероризму та екстремізму.....	
Лекція № 2. Правотворчість в області безпеки життє-діяльності.....	34
1. Загальна характеристика правових основ безпеки життє-діяльності.....	35
2. Законодавство України про охорону здоров'я.....	36
3. Законодавство України про охорону праці та пожежну безпеку...	41
4. Закон України «Про дорожній рух».....	43
5. Закони України про Цивільну оборону.....	44
6. Еколого-правова організація безпеки життєдіяльності.....	47
7. Законодавство України про охорону навколишнього середовища.....	48
8. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності.....	50
Лекція № 3. Правове забезпечення правовідносин водія та пішохода....	57
1. Загальна характеристика правовідносин водія та пішохода.....	58
2. Особливості дорожньої ситуації на дорогах міста Мелітополя та профілактика дорожньо-транспортних пригод із метою недопущення травматизму.....	59
Лекція № 4. Проблеми безпеки в цивільних правовідносинах.....	70
1. Загальні положення цивільного права в Україні.....	71
2. Об'єкти цивільних правовідносин.....	74
3. Особисті немайнові права громадян.....	75
4. Право власності та інші речові права.....	76
5. Право інтелектуальної власності.....	77
Лекція № 5. Злочини та кримінальна відповідальність.....	86

1. Поняття злочину та ознаки злочину. Класифікація злочинів.....	87
2. Склад злочину й кваліфікація злочину.....	88
3. Система та види покарань.....	90
4. Особливості криміногенної ситуації в Мелітопольському регіоні.....	91
Лекція № 6. Правопорушення та адміністративна відповідальність.....	92
1. Поняття правопорушення.....	92
2. Відмінність правопорушення від інших видів людської поведінки.....	93
3. Характеристика окремих видів правопорушень.....	95
Лекція № 7. Міліція – випадки застосування спеціальних засобів та зброї.....	96
1. Загальна характеристика законодавства України по застосуванню засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....	97
2. Правомочності міліції по застосуванню заходів фізичного впливу.....	98
3. Правомочності міліції по застосуванню спеціальних засобів.....	99
4. Правомочності міліції по застосуванню вогнепальної зброї.....	107
Лекція № 8. Насильство в сім'ї та протидія торгівлі людьми.....	109
1. Насилля в сім'ї – соціальна проблема сучасного громадянського суспільства.....	110
2. Протидія торгівлі людьми – методи та способи профілактики.....	112

Мета

Правові основи безпеки життєдіяльності (ПОБЖ) – спецкурс навчальної дисципліни «Правознавство», що вивчає проблеми правового організування безпечного перебування людини в довіллі в процесі різних видів її діяльності (в т.ч. навчальної та трудової). Він більш універсальний, ніж охорона праці чи цивільна оборона, адже дві останні розглядають лише окремі випадки безпеки в конкретних ситуаціях. Охорона праці цікавиться людиною, яка знаходиться в умовах виробництва, цивільна оборона – в надзвичайних ситуаціях, а правові основи безпеки життєдіяльності в усіх життєвих обставинах.

У центрі уваги нового спецкурсу ПОБЖ – людина (студент) як самоціль розвитку суспільства, а його лейтмотивом є вислів старогрецького філософа Протагора «Людина є мірило всіх речей». Людина має цінність не тільки як робоча сила, яку потрібно охороняти в процесі трудової діяльності (чим із певним успіхом і займалася охорона праці), а як неповторний індивідуум, який зберігає свою цінність незалежно від свого конкретного місцезнаходження і виконуваних функцій, признаних суспільством необхідними і корисними (відпочинок, побут, заняття спортом, виконання громадських обов'язків тощо).

Уся сукупність видів людської активності утворює поняття діяльності. Якраз діяльність і вирізняє людину від інших живих істот, вона є специфічно людською формою активності, необхідною умовою існування людського суспільства. Форми діяльності дуже різноманітні. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні і духовні процеси, які протікають у побуті, громадській, культурній, виробничій, науковій та інших сферах життя.

Діяльністю займаються всі – діти, дорослі, люди похилого віку, тому безпека діяльності стосується всіх людей. Небезпеки підстерігають людей не тільки на виробництві, тому вивчення лише виробничого травматизму в системі загальної безпеки життєдіяльності не висвітлює проблеми. Акцент спецкурсу – студенти та інші верстви молоді міста Мелітополя які постійно, або тимчасово знаходяться у міському середовищі.

Безпека – це стан діяльності, при якому з певною ймовірністю виключається прояв небезпек. Безпека – це мета, безпека життєдіяльності –

засоби, шляхи, методи її досягнення, правові основи безпеки життєдіяльності – правовий супровід повсякденного безпечного життя людини як у цілому так і власне студента.

Актуальність спецкурсу ще більше зростає у зв'язку з існуванням аксіоми про потенційну небезпеку діяльності: в жодному виді діяльності неможна досягнути абсолютної безпеки, будь-яка діяльність потенційно небезпечна. Особливо небезпечно, коли суб'єктивний (людський) фактор має вирішальне значення і загрожує життю та здоров'ю людини.

Завданням ПОБЖ є розробка правових методів прогнозування, вивчення та ідентифікації шкідливих факторів, їх впливу на людину і довкілля.

Спецкурс «Правові основи безпеки життєдіяльності» призначений:

- на основі діючого законодавства сприяти усвідомленню, що в центрі уваги повинна бути людина, як головна цінність суспільства, та виховати в людині гуманне, свідоме ставлення до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих в усіх сферах відносин;
- виробити за допомогою нормативно-правових актів навички ідентифікації небезпечних та шкідливих факторів і створення сприятливих умов життєдіяльності людей на певній території;
- тримати на контролі проектування нової техніки і технологічних процесів згідно з сучасними вимогами екології і з урахуванням стійкості функціонування господарських об'єктів та технічних систем;
- прогнозувати можливу обстановку і приймати грамотні рішення в умовах надзвичайних ситуацій щодо захисту як себе, так і персоналу об'єктів від можливих негативних наслідків;
- забезпечити якісне засвоєння нового стереотипу поведінки людини з метою виживання в нових природних, антропогенних та штучно складених умовах;
- протистояти проявам тероризму та екстремізму.

Правові основи безпеки життєдіяльності як спецкурс базується на досягненнях таких дисциплін, як правознавство, екологічне право, інженерна

психологія, фізіологія людини, охорона праці, ергономіка, економіка тощо. Вона була і є в центрі уваги людей. Із давніх часів до наших днів людина прагнула організувати свою безпеку. Із розвитком промисловості це потребує спеціальних знань. БЖД особливо актуальна зараз, в добу науково-технічного прогресу. Вона покликана відіграти важливу роль у стабілізації людського суспільства.

Завдання спецкурсу «Правові основи безпеки життєдіяльності» полягає у чіткому розумінні небезпечних чинників у ситуаціях, що виникають як у середовищі проживання людини, так і в середовищі навчання і праці, та які повинні захищатись (супроводжуватися) діючим законодавством.

ПОБЖ – це правовий ступінь захисту людини від надзвичайної небезпеки, де під терміном «небезпека» мається на увазі вплив на людину факторів, які можуть викликати відхилення стану її здоров'я від нормального. Природа цих факторів може бути пов'язана як з причинами природного або соціально-економічного характеру (екологічними катастрофами, низьким економічним рівнем життя, криміногенними процесами тощо), так і з причинами техногенного характеру (з рівнем забруднення навколишнього середовища як наслідком виробничої діяльності людини, аваріями, катастрофами на підприємстві, транспорті, війнами тощо).

Зміни, що відбуваються в нашій країні сьогодні: приватні підприємства, приватизація, кооперація, ринкові відносини, інфляція, активізація кримінальних процесів тощо, здатні загострити проблеми безпеки життєдіяльності людини. Так зараз скорочуються наукові дослідження з проблем безпеки, зменшується чисельність інспекторів, скорочується служба охорони праці. Надзвичайні ситуації в Україні виникають у 5-8 разів частіше, ніж в інших промислово розвинутих країнах світу, в результаті чого щорічно гине понад 1,6% населення (більше 58 тисяч осіб). Майже третина аварій і нещасних випадків на виробництві пов'язана з незадовільним знанням людей порядку дій у надзвичайних ситуаціях. Це – наслідок серйозних недоліків у навчанні як на виробництві, так і в освітніх закладах. Вивчення предмету ПОБЖ є важливим кроком у розширенні світогляду майбутніх фахівців про

безпеку людини та її правовий захист у процесі виробничої і побутової діяльності, в умовах надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу.

Процес навчання складається з теоретичних і практичних занять, що проходять відповідно до законодавства України та інших діючих нормативних документів.

Предмет ґрунтується на знаннях теорії права, окремих галузей права, психології, фізіології людини, екології, охорони праці та цивільної оборони.

Викладання дисципліни має на меті:

- вивчення правової структури, змісту і взаємозв'язку життєдіяльності людини із середовищем навчання, праці й проживання;
- визначення правових чинників, причин і параметрів, що сприяють виникненню надзвичайних ситуацій;
- визначення правових принципів і правових способів захисту людей в умовах повсякденного життя, а також в умовах надзвичайних ситуацій.

У результаті вивчення спецкурсу студент повинен засвоїти:

- основи законодавчої бази безпеки життєдіяльності;
- структуру управління та нагляду за безпекою життєдіяльності;
- правила поведінки в надзвичайних ситуаціях;
- структуру правоохоронних органів повноваження яких направлені на захист прав та законних інтересів громадян;
- правові основи індивідуальної безпеки в процесі життєдіяльності.

Після вивчення спецкурсу студент повинен усвідомити, що створення в Україні безпечних умов для життєдіяльності людини залежить не тільки від правових основ і системи управління і контролю за дотриманням законодавства щодо правової охорони безпеки життєдіяльності, а від самого громадянина, його знань, вмінь, креативності у вирішенні складних життєвих ситуацій.

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО ВАРІАНТУ СПЕЦКУРСУ «ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ»

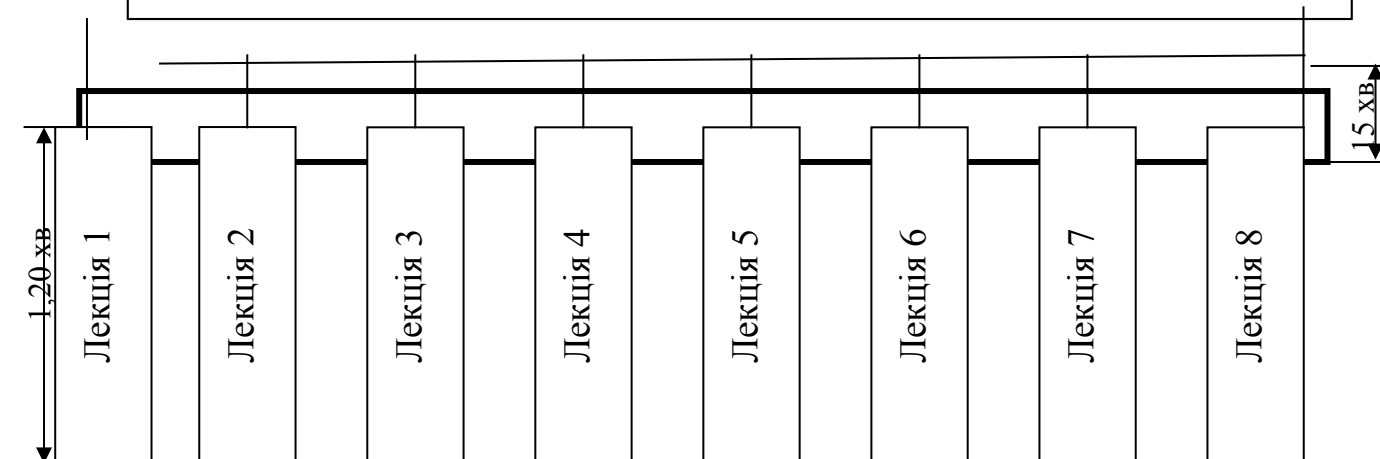
По-перше, спецкурс розрахований для широкого загалу студентів усіх факультетів та курсів, де викладається навчальна дисципліна «Правознавство». Загалом більше 4460 студентів.

По-друге, теоретичні питання спецкурсу будуть тісно прив'язані з вивченням практичних навичок поведінки в надзвичайних ситуаціях у місті Мелітополі та Мелітопольському регіоні (студенти, яких ми навчаємо 4-5 років і несемо за них відповідальність, повинні знати особливості повсякденного життя в місті та способи уникнення загроз життю та здоров'ю. Можливі консультації із запрошенням відповідальних службових осіб ОВД, МЧС, прокуратури, суду), а також вони можуть бути корисними і для широкого загалу молоді.

По-третьє, подання інформації спецкурсу зв'язане з робочою програмою навчальної дисципліни «Правознавство» та буде займати перші 10-15 хвилин лекційного навантаження.

Авторський варіант спецкурсу

Правознавство

Спецкурс: «Правові основи безпеки життєдіяльності»

Право та особиста безпека. Протидія тероризму та екстремізму

Правотворчість в області безпеки життєдіяльності

Правове забезпечення взаємовідносин водія та пішохода

Проблеми безпеки в цивільних правовідносинах

Злочини та кримінальна відповідальність

Правопорушення та адміністративна відповідальність

Міліція – випадки застосування спеціальних засобів та зброї

Насильство в сім'ї та протидія торгівлі людьми

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького**

Кафедра історії та правознавства

РОБОЧА ПРОГРАМА

спецкурсу

«Правові основи безпеки життєдіяльності»

навчальної дисципліни

«Правознавство»

для студентів денної та заочної форми навчання всіх курсів і факультетів МДПУ
імені Богдана Хмельницького

Форми навчання	Види занять (години)			Усього годин/кредитів
	Л.	Пр.	Сам.	
денна	16	16	24	2 години
заочна	10	10	16	2 години

Робоча програма розроблена згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015» та на виконання листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1-4/18-3332 від 20.10.11 року про вдосконалення діяльності щодо організації виховної роботи у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації.

Розробник робочої програми – В. Д. Гапотій, кандидат юридичних наук,
доцент

Робоча програма ухвалена рішенням кафедри історії та правознавства
(протокол № 5 від 16 листопада 2011 року)

Завідувач кафедри: _____ В. В. Гудзь.

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького**

Кафедра історії та правознавства

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

«Правові основи безпеки життєдіяльності»

зі спецкурсу навчальної дисципліни «Правознавство»
для студентів денної та заочної форми навчання 1-5 курсів

Розроблений кандидатом юридичних наук, доцентом В. Д. Гапотієм та асистентом О. Г. Мінковою.

ЛЕКЦІЯ № 1.

Тема: ПРАВО ТА ОСОБИСТА БЕЗПЕКА. ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ.

Мета вивчення: після вивчення теми студенти повинні усвідомлювати правила поведінки в повсякденному житті, обставини, що виключають злочинність діяння, оволодіти теоретичними знаннями та навичками необхідної оборони та знати критерії поняття крайньої необхідності, інші методи охорони свого здоров'я та життя. Уміли відрізняти поняття «необхідна оборона» від поняття «перевищення необхідної оборони» (уявна оборона). Знати інші обставини, що виключають злочинність діяння (фізичний або психологічний примус, діяння, пов'язане з ризиком тощо). Знати поняття та загрозу тероризму, вміти будувати свою протидію тероризму у всіх його проявах у місцях життєдіяльності.

Література:

1. Кримінальне право України : підручн. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Конституція України.
4. Постанова Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 року №1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону».
5. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638.
6. Указ Президента України «Про затвердження плану заходів із протидії тероризму на 2011-2013 роки».

План:

1. Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона. Умови правомірності необхідної оборони. Перевищення необхідної оборони.
2. Поняття уявної оборони.
3. Поняття крайньої необхідності та умови її наявності.
4. Інші види діянь, які виключають злочинність діяння.
5. Протидія тероризму та екстремізму.

1. Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона. Умови правомірності необхідної оборони. Перевищення необхідної оборони

Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона. Сучасний світ, який навколо людини, – неоднозначний. Спілкуючись із навколишнім світом, де об'єктами взаємовідносин є людина, наші студенти, вступаючи в правовідносини, повинні знати критерії понять «злочин», «правопорушення», розрізняти їх за юридичною ознакою та знати, які дії є не злочинними, хоча зовнішньо мають склад злочину. Кримінальне право в Загальній частині ККУ визначає обставини, які виключають злочинність діяння, хоча і мають усі ознаки злочину. Беззаперечно ці особливості необхідно знати, щоб захистити себе від злочинних посягань. Правомірність чи злочинність кола діянь, які можуть бути вчинені студентом у цьому випадку в певних екстремальних для людини ситуаціях, ми сьогодні і розглянемо. Необхідно зазначити, що саме такі ситуації мають місце у випадках, коли, незважаючи на шкоду, завдану особі, власності, правам і законним інтересам фізичних і юридичних осіб, певні діяння розглядаються законом як суспільно корисні, або як суспільно прийнятні, або як вибачальні з позиції кримінального права, але у всіх випадках – як такі, що виключають злочинність діяння, а отже, і не тягнуть за собою кримінальної відповідальності (є правомірними).

Отже, обставини, що виключають злочинність діяння – це поведінка людей, яка зовнішньо схожа з об'єктивною стороною певних злочинів, але за підставами, вказаними в законі, фактично є суспільно корисною або суспільно прийнятною, або вибачальною з позицій кримінального права, а отже, у всіх випадках правомірною, що виключає кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду.

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав і інтересів особи, яка захищається, а також

суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в цій обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення необхідної оборони.

Необхідна оборона – найбільш поширена на практиці обставина, що виключає злочинність діяння. Вона є дійовим засобом боротьби зі злочинністю, який закон дає можливість застосовувати кожній людині, незалежно від її соціального статусу і спеціальної підготовки. Ще стародавні юристи вказували не те, що самозахист є природним правом людини, яке вже потім було відбите у праві писаному.

Згідно з ч.3 ст.27 КУ, «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Також «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ч. 5 ст. 55 КУ).

Закріплене у ст. 36 ККУ право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід'ємне право кожної людини на життя, недоторканість її житла і майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

Необхідна оборона є суб'єктивним правом людини, а не її обов'язком. Вона може реалізувати його в межах вимог закону, виходячи зі своєї оцінки реалій конкретної ситуації.

Одночасно закон (ч. 2 ст. 36 ККУ) проголошує, що «кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади».

Проте, для певних осіб необхідна оборона є обов'язком, ухилення від якого тягне відповідальність. Так, працівник міліції зобов'язаний захищати осіб, на яких вчиняється напад, а також і самого себе, суспільні і державні

інтереси згідно із Законом «Про міліцію» та прийнятою ним Присягою. Військовослужбовець, що знаходиться на варті, повинен захищати об'єкт, що охороняється згідно зі Статутом гарнізонної та вартової служб ЗСУ, присягою Українському народові та отриманим наказом начальника. При цьому, відповідно до вказаних нормативних актів, працівники міліції та військовослужбовці мають право у випадках, передбачених законом, застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Про все вищезазначене будемо розглядати в лекції № 7.

Отже, **необхідна оборона** – є вимушеним спричиненням шкоди тому, хто посягає, при правомірному захисті право охоронюваних інтересів особи, суспільства чи держави від суспільно небезпечного посягання.

Необхідна оборона є діянням, яке оцінюється як суспільно корисне, адже завдання посягаючому шкоди компенсується запобіганням подальшої злочинної поведінки особи, а отже, відверненням шкоди, яку могло спричинити суспільно небезпечне діяння.

Частина випадків необхідної оборони знаходиться в межах суспільно прийнятих діянь, а отже, правомірних. Так, позбавлення життя озброєного ножем нападника буде знаходитись у межах необхідної оборони навіть тоді, коли той, що захищався, міг реально уникнути цього посягання, скажімо, зачинившись у квартирі або покликати допомогу. Рівень такого правомірного діяння можна оцінити як суспільно прийнятний, незважаючи на те, що його результатом була смерть людини.

Умови правомірності необхідної оборони. Теорія кримінального права, базуючись на законі і практиці його застосування судами, визначила певні **умови правомірності необхідної оборони**. Ці умови характеризують як посягання, так і захист від нього.

По-перше, посягання повинно бути суспільно небезпечним. Це означає, що за своїм характером і можливими наслідками воно підпадає під ознаки певного злочину, передбаченого ККУ.

По-друге, посягання повинно бути наявним. Закон визнає можливість необхідної оборони тоді, коли шкода завдається для негайного відведення посягання чи припинення посягання. Тобто за наявності ситуації, коли напад з очевидністю й неминучістю має статися в цей момент або вже почався. (відсутність розриву часу).

По-третьє, при необхідній обороні заподіяння шкоди можливе тільки тому, хто посягає. Шкода, що завдається тому, хто нападає, може характеризуватися позбавленням його життя, нанесенням тілесних ушкоджень, знищенням або пошкодженням його майна. На практиці абсолютна більшість фактів завданої нападникові шкоди становить шкода фізична. Якщо при обороні випадково заподіяно шкоду непричетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

По-четверте, необхідна оборона може здійснюватися для захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави. Тобто особа вправі захищати не тільки власні інтереси, а й інтереси інших громадян, держави та суспільства. Отже, в стані необхідної оборони можна діяти, захищаючи дуже широке коло охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин.

По-п'яте, у процесі необхідної оборони не повинно бути ексцесу оборони. Тобто перевищення її меж.

Перевищення меж необхідної оборони. Згідно з ч. 3 ст. 36 ККУ, перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Щоб встановити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність для його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їх фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини.

Отже, при вирішенні питання про наявність ексцесу оборони необхідно:

- 1) встановити наявність необхідної оборони як такої. Відсутність необхідної оборони знаменує відсутність можливості перевищення її меж (ексцесу);
- 2) ексцес оборони може бути вчинений тільки умисно, необережне перевищення меж необхідної оборони не тягне кримінальї відповідальності;
- 3) згідно з ч. 3 ст. 36 ККУ, ексцес оборони тягне кримінальну відповідальність тільки при заподіянні тому, хто посягає, тяжкої шкоди, а саме: смерті або тяжкого тілесного пошкодження (ст. 118, 124 ККУ). За заподіяння іншої шкоди кримінальна відповідальність не настає. Відповідно до ч. 5 ст. 36 ККУ, не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає. Тобто за таких обставин нападу перевищення меж необхідної оборони взагалі неможливе;
- 4) ексцес оборони в наявності, коли заподіяння тяжкої шкоди тому, хто посягає, явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Це означає, що таке становище очевидне як для самої особи, що здійснює захист, так і для всіх інших, що присутні при цьому. Тут треба також враховувати, що у багатьох випадках, особа, що захищається, перебуває у стані, що заважає їй всебічно оцінити ситуацію. Тому особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту (стан афекту).

Зважимо також, що згідно зі ст. 1169 ЦКУ не підлягає відшкодуванню шкода, завдана в стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі.

2. Поняття уявної оборони

Суспільно небезпечне посягання має бути реальним (дійсним), тобто таким, що об'єктивно існує, і тільки від нього можна вести необхідну оборону. На практиці мають місце випадки, коли, неправильно оцінивши обстановку, що склалася, особа приходить до висновку про дійсність посягання й, отже, наявність у неї права на необхідну оборону, а тому завдає шкоду іншій особі, яка нібито посягання здійснює. Виникає ситуація уявної оборони.

Згідно з ч.1 ст. 37 ККУ *уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.*

Від необхідної оборони уявна оборона відрізняється тим, що в процесі неї, особа, помиляючись щодо реальності посягання і вважаючи, що вона захищає право охоронювані інтереси, заподіює шкоду іншій особі.

Згідно із законом, уявна оборона тільки тоді є вибачальною обставиною, що виключає злочинність діяння, а отже, і кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомити помилковості свого припущення (ч. 2 ст. 37 ККУ).

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищувала межі захисту, що дозволяється в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони (ч. 3 ст. 37 ККУ) за статтями 118, 124 ККУ.

Згідно з ч. 4 ст. 37 ККУ, якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реально суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність, тобто, за вбивство через необережність (ст. 119 ККУ), або за необережне тілесне ушкодження (ст.128 ККУ).

Якщо ж за обставинами справи взагалі не було об'єктивних підстав вважати, що здійснюється напад, винний має нести відповідальність на загальних підставах.

3. Поняття крайньої необхідності та умови її наявності

Крайня необхідність полягає в зіткненні двох охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільних інтересів чи інтересів держави, коли захистити один із них можна тільки шляхом заподіяння шкоди іншому. За певних умов таке заподіяння шкоди розглядається як правомірне.

Для громадянина дії, вчинені в стані крайньої необхідності, є реалізацією його суб'єктивного права, а для певних категорій службових осіб (працівників міліції, пожежної охорони тощо) – обов'язком.

Згідно з ч. 1 ст. 39 ККУ не є злочином заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам або інтересам держави, якщо цю небезпеку в цій умові не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Умови наявності крайньої необхідності. *По-перше, небезпека може загрозовувати особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам або інтересам держави.*

По-друге, ця загроза має мати безпосередній характер, тобто бути наявною, такою, за якою право охоронюваний інтерес уже піддається небезпеці, а суттєва шкода є неминучою без відповідних дій особи, що вчиняє їх у стані крайньої необхідності. Наявність загрози зберігається до її остаточного усунення.

По-третє, джерело небезпеки може бути різноманітним: сили природи (лісова пожежа, мороз, повінь), технічні засоби й пристрої (відмова гальм в

автомашині, вибух цистерни з паливом), поведінка тварини (напад собаки), фізичні процеси, що протікають в організмі людини (голод, хвороба), протиправні дії людини (раптове вибігання на проїзну частину вулиці), колізія обов'язків (за наявності однієї автомашини в відділенні міліції необхідно вчасно виїхати на два екстрених випадки).

По-четверте, шкода при крайній необхідності заподіюється третім особам, тобто інтересам фізичних або юридичних осіб, що не мали відношення до створення небезпеки, або суспільним інтересам чи інтересам держави.

По-п'яте, небезпеку в цій умові не можна було усунути іншими засобами, без нанесення шкоди, тому дії і зветься вчиненими в стані крайньої потреби. Наявність варіанта усунення небезпеки виключає стан крайньої потреби. Відповідальність у такому разі настає на загальних підставах.

По-шосте, не повинно бути допущено перевищення меж крайньої потреби, тобто умисного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернута шкода (9 ч. 2 ст. 39 ККУ).

Отже, даючи правову оцінку діянню, в кожному випадку необхідно проводити зіставлення значущості тих цінностей, яким шкода заподіяна, і тих, від яких вона відвернута. При зіставленні таких інтересів, як життя й здоров'я людини – з одного боку, і майнових інтересів – з іншого боку, перевага має бути надана першим. Отже, врятування перших шляхом нанесення шкоди другим буде розглядатися як стан крайньої необхідності. При зіставленні майнових інтересів з обох боків – пріоритет визначається, насамперед, грошовими показниками та іншими обставинами, які характеризують цінність майна.

Не може бути визнано правомірним заподіяння шкоди, яка є рівною відвернутій шкоді. Скажімо, знищення чужої автомашини для врятування своєї і тим більше позбавлення когось життя для врятування власного.

Перевищення меж крайньої необхідності може бути тільки умисним, тобто усвідомлюваним, передбаченим і бажаним або свідомо припущеним. Необережне перевищення меж крайньої необхідності виключає кримінальну відповідальність.

Враховуючи, що в реальному житті та ситуації в силу швидкоплинності і недостатньої передбачуваності розвитку подій, особа не завжди може адекватно оцінювати ситуацію (пожежа, напад тварин тощо) закон виключає кримінальну відповідальність за перевищення меж крайньої необхідності, якщо в наслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, особа не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці (ч. 3 ст. 39 ККУ).

Вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності закон визначає як обставину, що пом'якшує покарання. (п.8 ч.1 ст. 66 ККУ).

Що ж до цивільно-правової відповідальності, то згідно зі ст. 1171 ЦКУ, шкода, завдана у стані крайньої необхідності, відшкодовується особою, яка її завдала.

Враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди, суд може покласти обов'язок відшкодування заподіяної шкоди на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоди, або зобов'язати кожен із них відшкодувати збитки в певній частці або звільнити їх від відшкодування збитків частково або в повному обсязі.

4. Інші види діянь, які виключають злочинність діяння

Затримання особи, що вчинила злочин, є суспільно корисним діянням, оскільки воно запобігає вчиненню ним нових злочинів і одночасно забезпечує здійснення правосуддя відносно нього. Указані дії є правом громадян і обов'язком службових осіб правоохоронних органів (п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію»).

Отже, затримання особи, що вчинила злочин, як обставину, що виключає злочинність діяння, можна визначити як застосування заходів, які пов'язані з короточасним позбавленням її волі, а також завданням у певних випадках фізичної шкоди, для передачі представникам влади, якщо при цьому не були порушені умови правомірності такогозатримання.

До умов правомірності заподіяння шкоди злочинцеві при його затриманні слід віднести такі обставини:

По-перше, необхідно, щоб особа, яка затримується, вчинила злочин, а не яке-небудь інше правопорушення.

По-друге, затримання особи, яка вчинила злочин, має здійснюватися безпосередньо після скоєння посягання. Під посяганням треба розуміти не тільки закінчений злочин, а й незакінчений (на стадії готування до злочину або замаху на злочин).

По-третьє, затримання може бути здійснено як потерпілим, так і іншими особами, а також працівниками правоохоронних органів і тільки з метою передати затриманого відповідним органам влади.

По-четверте, нанесення фізичної шкоди особі, що затримується, буде правомірним тільки у випадку, коли є очевидним, що вона намагається ухилитись від затримання і без заподіяння вказаної шкоди затримання неможливе.

По-п'яте, затримання має здійснюватися без перевищення заходів, необхідних для цього.

Фізичний або психічний примус. Дія або бездіяльність особи, вчинена під впливом застосування до неї фізичного або психічного примусу, і яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, за певних обставин розглядається як вибачальна з позицій кримінального закону, а отже, така, що виключає злочинність діяння.

Згідно ч. 1. ст. 40 ККУ не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Фізичний примус – це насильницький вплив на особу (її зв'язування, нанесення побоїв, мордування, катування тощо) або позбавлення її волі.

Психічний примус – це реальна погроза негайного застосування до особи насильницьких дій чи стичення іншої шкоди.

Метою примусу є домогтися від особи відповідної поведінки або позбавити її можливості діяти за своїм розсудом, що призводить до заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам.

Виконання наказу або розпорядження. Накази або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її компетенції і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Відповідно до ч. 4 ст. 41 ККУ особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Закон захищає осіб, що стоять на позиціях його суворого дотримання. Згідно з ч. 3 ст. 41 ККУ, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилась виконувати явно злочинний наказ або розпорядження. Але далеко не завжди злочинний характер наказу може бути зрозумілий виконавцеві. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження.

Діяння, пов'язане з ризиком. *Ризик може бути різних видів:* 1) науковий ризик (наукові експерименти); 2) виробничо-господарський ризик (впровадження нових технологій, виробництв, виробів, конструкцій); 3) комерційний ризик (заходи для досягнення максимального економічного ефекту в банківській, біржовій, інвестиційній, торгівельній та інших видах підприємницькій діяльності).

Згідно ч. 1 ст. 42 ККУ, не є злочинним діяння, яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинено в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

Ризик вважається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в цій ситуації дією, не поєднаною з ризиком, і особа, яка

допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди право охоронюваним інтересам.

Отже, виправданість ризику вимагає: 1) прагнення досягти значної суспільно корисної мети (розробка й виготовлення нових ліків, радикальне оновлення виробничої бази тощо); 2) неможливість досягти поставленої мети шляхом, не поєднаним із ризиком; 3) особа, яка допустила ризик, вжила заходи, достатні для відвернення шкоди.

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Організовані злочинні групи чи злочинні організації в силу їх стійкості, конспіративності, ієрархічної побудови, наявності розгалуженої системи злочинних зв'язків, структур розвідувального контрозвідувального характеру тощо, являють найбільшу небезпеку серед інших видів співучасті.

З метою попередження чи розкриття злочинної діяльності організованих груп правоохоронні органи ведуть боротьбу з організованою злочинністю, застосовують такий дійовий метод цієї боротьби, як легендоване проникнення у ці структури своїх штатних працівників або осіб, які на добровільних засадах допомагають їм у боротьбі зі злочинністю. Ухилення вказаних осіб від участі у злочинній діяльності угруповання неминуче веде до викриття їх справжньої ролі, зриває виконання завдання і ставить під загрозу її життя.

Тому ККУ в інтересах боротьби з організованою злочинністю і для захисту життя і здоров'я вказаних осіб, вважає вибачальним, а отже, правомірним, вчинення ними певних діянь, які в інших випадках тягнуть кримінальну відповідальність.

5. Протидія тероризму та екстремізму

На сьогодні цінність життя як соціально-правової категорії набуває особливого значення як в усьому світі, так і в Україні, яка як незалежна, демократична, суверенна, правова та соціальна держава активно намагається брати участь у міжнародному житті. У тому числі в боротьбі зі злом XX – XXI сторіччя – міжнародному тероризму та проявам екстремізму.

Виконуючи державні програми правової освіти молоді, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту рекомендує всім вищим навчальним закладам регулярно проводити інформаційно-роз'яснювальні та захисні профілактичні заходи в межах системи як цивільного захисту, так і поза навчальної роботи.

Законодавча база України щодо протидії тероризму повністю сформована. Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Указ Президента України «Про затвердження плану заходів із протидії тероризму на 2011-2013 роки» дає законодавче визначення тероризму як *суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.*

Екстремізм – діяння, направлене на насильницьке захоплення або утримання влади, насильницьке посягання на суспільну безпеку, незаконне втручання в діяльність органів влади (Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом).

Тероризм – це всесвітнє лихо, яке не визнає ні кордонів, національних чи релігійних відмінностей.

Тероризм – постійний супутник людства, який відноситься до числа найнебезпечніших і важкопрогнозованих явищ сучасності, що здобувають усе більш різноманітні форми та загрозливі масштаби.

Терористичні акти приносять масові людські жертви, роблять сильний психологічний тиск на великі маси людей, тягнуть руйнування матеріальних і духовних цінностей, що не піддаються часом відновлення, сіють ворожнечу між

державами, провокують війни, недовіру і ненависть між соціальними і національними групами, які іноді неможливо подолати протягом життя цілого покоління.

Тероризм як масове і політично значиме явище – результат повальної «деідеологізації», коли окремі групи в суспільстві починають ставити під сумнів законність і права держави і цим виправдовують свій перехід до терору для досягнення власних цілей.

Тероризм став реальним явищем у сучасному світі. Різні його прояви усе більше загрожують безпеці багатьох країн і їх громадян, спричиняють величезні політичні, економічні і моральні втрати, чинять психологічний тиск на людей, забирають людські життя. У зв'язку із зростаючою загрозою тероризму у світі в Україні головною умовою безпеки населення, в тому числі студентства, на сучасному етапі стає здатність держави і державних органів запровадити заходи протидії терористичній загрозі із чітким визначенням організаційної та функціональної ролі кожної зі структур в її здійсненні.

Наша головна мета проінформувати та навчити студентів методам і формам протидії тероризму в нашому місті та в регіоні.

Різні злочинні угруповання здійснюють терористичні акти для залякування і знищення конкурентів, для впливу на державну владу з тим, щоб домогтися найкращих умов для своєї злочинної діяльності. Жертвою терористичного акту може стати кожен – навіть той, хто не має ні найменшого відношення до конфлікту, котрий породив терористичний акт.

Підготовка населення до дій у надзвичайних ситуаціях, обумовлених терористичними актами, має здійснюватися з урахуванням особливостей в певній сфері захисту населення і території. Це стосується і міста Мелітополя та його мешканців.

У програмах навчання, відповідно до специфіки підготовки студентів, повинні вивчатися такі питання, як:

- загальні відомості про тероризм, правова база боротьби з цим соціальним явищем; підготовка студентів щодо попередження та мінімізації

наслідків можливих терористичних актів у самому місті, в університеті, гуртожитках, супермаркетах, ринках та інших місцях скупчення людей;

- характеристика середовища проживання (місця проживання, роботи) як об'єкта можливого терористичного акту; дії за наявності загрози проведення теракту; дії студента при здійсненні терористичних актів різного характеру та ліквідації їх наслідків.

Найбільш складна обстановка може створитися під час проведення терористичних актів, пов'язаних із вибухами в житлових будинках і в місцях масового скупчення людей – на виставках, вокзалах, ярмарках, стадіонах, ринках, у великих магазинах і т. д.

Виходячи з вищезазначеного, кожен повинен:

- *бути уважним до оточуючого вас середовища;*
- *без крайньої необхідності уникати місця масового скопичення населення (ринки, супермаркети, вокзали і т.п.);*
- *адекватно реагувати на незнайомі предмети, які викликають підозру і знаходяться в місцях, де їх не повинно бути (пакети, сумки, бляшанки та інші);*
- *звертати увагу та інформувати викладачів, працівників правоохоронних органів, працівників органів виконавчої влади про людей, які своєю поведінкою, зовнішністю, речами та словесно визивають підозру в неадекватності цієї поведінки.*
- *при наявності інформації про загрозу здійснення різного роду проявів тероризму на території міста Мелітополя, в місцях масового знаходження людей терміново довести її до керівників університету, представникам правоохоронних органів та представникам органів виконавчої влади.*

Питання для самостійної роботи:

1. Чим відрізняється поняття «необхідна оборона» від «перевищення необхідної оборони»?

2. Поняття уявної оборони.
3. Поняття крайньої необхідності та її умови.
4. Особливості затримання особи, яка вчинила злочин.
5. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, скоєні під впливом насильства.
6. Охарактеризуйте види насильств.

Додаток

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

№ 1 від 26.04.2002

Про судову практику в справах про необхідну оборону

Закріплене ст. 36 Кримінального кодексу України (далі – КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. При розгляді справ цієї категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч. 3 ст. 27 Конституції України і ст. 36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч. 1 ст. 36 КК необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від

суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в цій обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ цієї категорії суди повинні з'ясовувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

3. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст. 38 КК до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч. 3 ст. 36 КК перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч. 2 ст. 38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, – умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст. 124 КК.

5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню

правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. Слід відрізняти необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа в обстановці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК.

9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами статей 440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст. 11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

ЛЕКЦІЯ № 2.

Тема: ПРАВОТВОРЧІСТЬ В ОБЛАСТІ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.

Мета вивчення: ознайомлення студентів із діючим законодавством України про безпеку життєдіяльності в різних сферах повсякденного життя та галузях народного господарства. Роботою законодавчого органу та етапи розвитку національного законодавства в області безпеки життєдіяльності в Україні. У результаті вивчення теми студент повинен засвоїти:

- основи законодавчої бази безпеки життєдіяльності;
- структуру управління та нагляду за безпекою життєдіяльності.

Після вивчення теми студент повинен усвідомити, що створення в Україні безпечних умов для життєдіяльності людини залежить від правових основ і системи управління і контролю за дотриманням законодавства щодо БЖД.

Література:

1. Законодавство України про охорону здоров'я.
2. Законодавство України про охорону праці та пожежну безпеку.
3. Закон України «Про дорожній рух».

4. Закони України «Про Цивільну оборону».
5. Законодавство України про охорону навколишнього середовища.
6. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності.
7. Безпека життєдіяльності / під ред. Я. Бедрія – Львів: Видавнича фірма «Афіша», 1998.
8. Гражданская оборона / под ред. Е. П. Шубина – М. : Просвещение, 1991.
9. Конституція України. – Київ.: Юрінком, 1996.

План:

1. Загальна характеристика правових основ безпеки життєдіяльності.
2. Законодавство України про охорону здоров'я.
3. Законодавство України про охорону праці та пожежну безпеку.
4. Закон України «Про дорожній рух».
5. Закони України про Цивільну оборону.
6. Еколого-правова організація безпеки життєдіяльності.
7. Законодавство України про охорону навколишнього середовища.
8. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності.

1. Загальна характеристика правових основ безпеки життєдіяльності

Становлення незалежної суверенної України повинно супроводжуватися створенням безпечного стану довкілля, виробництва, побутових умов для життєдіяльності людини. Основне місце в цьому процесі посідає законодавство у галузі регулювання відносин з охорони здоров'я людини та навколишнього середовища і організації безпеки в надзвичайних ситуаціях та ситуаціях повсякденного життя, тобто безпеки життєдіяльності. Ці відносини регулюються нормативними актами різної юридичної сили – Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, відомчими нормативними актами та нормативними актами місцевих органів влади.

Юридичну базу зобов'язання щодо безпеки життєдіяльності становить Конституція України, де в ст. 27 записано: «Кожна людина має невід'ємне право

на життя... Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». А в ст. 49 вказується: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування... Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя». Стаття 50 проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Законодавство щодо безпеки життєдіяльності включає законодавства України про охорону здоров'я, охорону праці, дорожній рух, цивільну оборону, охорону навколишнього середовища тощо.

2. Законодавство України про охорону здоров'я

Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України, проголошують, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини в цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості. Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих основ та інших прийнятих

відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони здоров'я.

У статті 4 проголошені основні принципи охорони здоров'я, а саме:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним із головних чинників виживання та розвитку народу України;
- дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних із ними державних гарантій;
- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;
- рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я;
- відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;
- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я;
- випереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;
- багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій із демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;
- децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Право на охорону здоров'я має кожний громадянин України, що передбачає:

- життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;
- безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;
- безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;
- кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я;
- достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;
- участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;
- можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;
- правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;
- відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди.

Законодавством України може бути визначено й інші права громадян у галузі охорони здоров'я. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року зі змінами і доповненнями регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права та обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-

епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

У статті 1 визначено, що санітарне та епідемічне благополуччя населення – оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

У статті 4 проголошені права громадян, які мають право на:

- безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище;
- участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій із цих питань до відповідних органів;
- відшкодування збитків, завданої їм здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства;
- достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Законодавством України громадянам можуть бути надані й інші права щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

У статті 5 визначені обов'язки громадян, які зобов'язані:

- піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;
- брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів;
- проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення в передбачених законодавством випадках;

- виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

Дуже важливе значення має Закон «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення». Закон викладено в новій редакції (згідно із Законом України від 3 березня 1998 року № 155/98-ВР).

Синдром набутого імунodefіциту (СНІД) – особливо небезпечна інфекційна хвороба, що викликається вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ) і через відсутність у цей час специфічних методів профілактики та ефективних методів лікування призводить до смерті. Масове розповсюдження цієї хвороби в усьому світі та в Україні створює загрозу особистій, громадській та державній безпеці, спричиняє важкі соціально-економічні та демографічні наслідки, що зумовлює необхідність вжиття спеціальних заходів щодо захисту прав і законних інтересів громадян та суспільства. Боротьба з цією хворобою є одним із пріоритетних завдань держави в галузі охорони здоров'я населення.

Визначимо деякі нормативно-правові акти щодо охорони здоров'я, які розроблялись останнім часом:

1. Постанова Кабінету Міністрів від 24.04.1999, № 696 «Про затвердження «Правил санітарної охорони території України».
2. Постанова Кабінету Міністрів від 23.04.1999, № 667 «Про Комплексні заходи боротьби з туберкульозом».
3. Постанова Кабінету Міністрів від 09.03.1999, № 341 «Про Програму профілактики СНІДу та наркоманії на 1999 – 2000 роки».
4. Постанова Верховної Ради від 19.02.1999, № 453-XIV «Про проект Закону України про захист населення від інфекційних хвороб».

5. Постанова Кабінету Міністрів, від 23.03.1998, № 357 «Про комплексні заходи для запобігання розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом».

Законодавство про охорону праці складається із Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів про працю України та інших нормативних актів.

3. Законодавство України про охорону праці та пожежну безпеку

Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи та організації або уповноваженим ним органом і працівником із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

У статті 1 проголошується: «Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці».

Дія Закону поширюється на всі підприємства, установи і організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності на усіх громадян, які працюють, а також залучені до праці на цих підприємствах. У разі, коли міжнародними договорами або угодами, в яких бере участь Україна, встановлено більш високі вимоги до охорони праці, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору або угоди.

У статті 4 визначені основні принципи державної політики в галузі охорони праці.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників за відповідно до результатів виробничої діяльності підприємства, повної відповідальності власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм із цих питань та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони навколишнього середовища;

- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;

- встановлення єдиних нормативів із охорони праці для всіх підприємств, незалежно від форм власності і видів їх діяльності;

- використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;

- здійснення навчання населення, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників із питань охорони праці;

- забезпечення координації діяльності державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян, що вирішують різні проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між власниками та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами при прийнятті рішень із охорони праці на місцевому та державному рівнях;

- міжнародного співробітництва в галузі охорони праці, використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці.

Національна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 1996 – 2000 роки (постанова Кабінету Міністрів

України від 2 листопада 1996 р. № 1345), розроблена відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Головною метою Національної програми є удосконалення державної системи управління охороною праці, яка сприяла б вирішенню питань організаційного, матеріально-технічного, наукового та правового забезпечення робіт у галузі охорони праці, запобіганню нещасним випадкам, професійним захворюванням, аваріям і пожежам.

Закон України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 року проголошує, що організація пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища. Цей Закон визначає загальні правові, економічні та соціальні основи організації пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності.

4. Законодавство України «Про дорожній рух»

Закон України «Про дорожній рух» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища.

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів-учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання.

Зокрема, у статті 14 визначені права та обов'язки учасників дорожнього руху. Учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів. До

учасників дорожнього руху належать водії та пасажери транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин.

Учасники дорожнього руху мають право на:

- безпечні умови дорожнього руху, відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;
- вивчення норм і правил дорожнього руху;
- отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій, а також органів Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ України інформації про умови дорожнього руху.

Учасник дорожнього руху може оскаржити дію працівника органів Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ України в разі порушення з його боку чинного законодавства.

Учасники дорожнього руху зобов'язані:

- знати і неухильно дотримуватися вимог цього Закону, Правил дорожнього руху та інших нормативних актів із питань безпеки дорожнього руху;
- створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам;
- виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух.

5. Закони України про Цивільну оборону

Закон «Про цивільну оборону України» від 3 лютого 1993 року передбачає право кожного на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Держава як гарант цього права створює систему цивільної оборони, яка ставить собі за мету захист населення від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

У статті 1 проголошено, що цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації і забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Завданнями цивільної оборони України є:

- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного походження і запровадження заходів щодо зменшення збитків та втрат у разі аварій, катастроф, вибухів, великих пожеж та стихійного лиха;
- оповіщення населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний часи та постійне інформування його про наявну обстановку;
- захист населення від наслідків аварій, катастроф, великих пожеж, стихійного лиха та застосування засобів ураження;
- організація життєзабезпечення населення під час аварій, катастроф, стихійного лиха та у воєнний час;
- організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у районах лиха і осередках ураження;
- створення систем аналізу і прогнозування управління, оповіщення і зв'язку, спостереження і контролю за радіоактивним, хімічним і бактеріологічним зараженням, підтримання їх готовності для сталого функціонування в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часів;
- підготовка і перепідготовка керівного складу цивільної оборони, її органів управління та сил, навчання населення вмінно застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти в надзвичайних ситуаціях.

Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань» від 14 січня 1998 року спрямований на забезпечення захисту життя, здоров'я та майна людей від негативного впливу іонізуючих випромінювань, спричиненого практичною діяльністю, а також у випадках

радіаційних аварій, шляхом виконання запобіжних та рятувальних заходів і відшкодування шкоди.

У статті 3 проголошені права людини на забезпечення захисту від впливу іонізуючих випромінювань: «Кожна людина, яка проживає або тимчасово перебуває на території України, має право на захист від впливу іонізуючих випромінювань. Це право забезпечується здійсненням комплексу заходів щодо запобігання впливу іонізуючих випромінювань на організм людини вище встановлених дозових меж опромінення, компенсацією за перевищення встановлених дозових меж опромінення та відшкодуванням збитків, заподіяної внаслідок впливу іонізуючих випромінювань».

Регіональна програма захисту населення від впливу іонізуючих випромінювань (стаття 12) розробляється згідно з щорічною оцінкою стану захисту людини від впливу іонізуючих випромінювань на відповідній території і повинна включати такі заходи:

- пошук і виявлення джерел та шляхів, що спричиняють вплив іонізуючих випромінювань на людину;
- реалізація заходів щодо знешкодження джерел і шляхів, що спричиняють вплив іонізуючих випромінювань на людину, та (або) захисту від цього впливу людини;
- впровадження пунктів радіаційного контролю продуктів харчування на ринках і в інших місцях їх масової реалізації;
- організація постів індивідуальних дозиметричних вимірювань згідно з нормативами, визначеними відповідними центральними органами виконавчої влади;
- надання населенню безоплатних консультацій із питань захисту від впливу іонізуючих випромінювань, радіаційного контролю, дезактивації предметів побуту та захоронення побутових радіоактивних відходів;
- прокат, ремонт, атестація та обслуговування побутових приладів радіаційного контролю;

- створення умов для проведення дозиметричних обстежень, радіометричних та дезактиваційних робіт на замовлення населення та умов для збирання і захоронення побутових радіоактивних відходів.

Також у цьому законі розглядається забезпечення захисту людини від впливу радіонуклідів, що містяться в продуктах харчування, продовольчій сировині та питній воді.

6. Еколого-правова організація безпеки життєдіяльності

Еколого-правове регулювання ґрунтується на нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, який передбачає мету, завдання, принципи та механізми забезпечення ефективного природокористування, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

У Законі встановлені принципи охорони навколишнього середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки;
- гарантування екологічно безпечного становища для життя та здоров'я людей;
- екологізація матеріального виробництва;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства;
- збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього середовища, формування в населення екологічного світогляду;
- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище;
- стягнення плати за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та зниження якості природних ресурсів;

- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міжнародного співробітництва.

Закон закріплює екологічні права та обов'язки громадян України:

- право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення та реконструкції об'єктів, які можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;
- участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- одержання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства, здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів;
- не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів;
- вносити плату за спеціальне природокористування;
- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

7. Законодавство України про охорону навколишнього середовища

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає поняття екологічної безпеки та заходи щодо її забезпечення, екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств та інших об'єктів, про застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин, токсичних хімічних речовин; передбачає заходи щодо охорони навколишнього природного середовища від шкідливого біологічного

впливу, шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення, від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами.

Закон передбачає, що в Україні громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо).

Верховною Радою України були прийняті також наступні закони щодо охорони довкілля:

- Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року.
- Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року.
- Закон України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 року.
- Закон України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 року.
- Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року.
- Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30 червня 1995 року.
- Закон України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 року.
- Закон України «Про рослинний світ» від 19 січня 1999 року.

Охорона і використання окремих природних ресурсів регулюються відповідними кодексами. Так, охорона і використання земель регулюються Земельним кодексом України (1992 р.); охорона і використання надр – Кодексом про надра України (1994 р.); охорона і використання вод – Водним кодексом (1995 р.); охорона і використання лісів – Лісовим кодексом України (1994 р.).

Підзаконними актами служать нормативно-правові акти державних органів України. Вони видаються на основі законодавчих актів. Насамперед, це постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження порядку визначення плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища» (1992 р.), «Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища» (1993 р.), «Про затвердження концепції охорони та відтворення навколишнього природного

середовища Азовського та Чорного морів» (1998 р.), «Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища» (1998 р.), «Про Комплексну програму поводження з радіоактивними відходами» (1999 р.).

8. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності

Контроль за дотриманням законодавства щодо безпеки життєдіяльності в Україні здійснюють різні державні та громадські організації. Серед них відрізняються державні органи загальної, соціальної та галузевої компетенції. До першої групи органів належать Верховна Рада, Кабінет Міністрів, виконавчі комітети місцевих рад народних депутатів, місцеві адміністрації.

Державні органи спеціальної компетенції уповноважені контролювати діяльність підприємств, установ, організацій і громадян із питань охорони праці, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища.

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють:

- Кабінет Міністрів України;
- Державний комітет України з нагляду за охороною праці;
- міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;
- місцева державна адміністрація, місцеві ради народних депутатів.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони праці; затверджує національну програму щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці і виробничого середовища; визначає функції міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці та нагляду за охороною праці; визначає порядок створення і використання державного, галузевих і регіональних фондів охорони праці.

Для розробки і реалізації цілісної системи державного управління охороною праці при Кабінеті Міністрів України створена Національна рада з

питань безпечної життєдіяльності населення, яку очолює віце-прем'єр-міністр України.

Державний комітет України з нагляду за охороною праці: здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі; розробляє за участю міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади та профспілок національну програму поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання; координує роботу міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та об'єднань підприємств у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; опрацьовує і переглядає спільно з органами праці, статистики і охорони здоров'я систему показників обліку умов і безпеки праці; бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони праці, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід у цій галузі, організовує виконання міжнародних договорів і угод із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; одержує безплатно від міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та підприємств інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань.

Міністерство праці та соціальної політики України: здійснює державну експертизу умов праці; визначає порядок та здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці; бере участь у розробці нормативних актів про охорону праці.

Для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою в центральному апараті міністерств та інших центральних органах державної виконавчої влади створюються служби охорони праці.

Реалізація державної політики охорони здоров'я покладається на органи державної виконавчої влади.

Особисту відповідальність за неї несе Президент України. Президент України у своїй щорічній доповіді Верховній Раді України передбачає звіт про

стан реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я. Президент України виступає гарантом права громадян на охорону здоров'я, забезпечує виконання законодавства про охорону здоров'я через систему органів державної виконавчої влади, проводить у життя державну політику охорони здоров'я та здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Кабінет Міністрів України організовує розробку та здійснення комплексних і цільових загальнодержавних програм, створює економічні, правові та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність у галузі охорони здоров'я, забезпечує розвиток мережі закладів охорони здоров'я, укладає міжурядові угоди і координує міжнародне співробітництво з питань охорони здоров'я, а також у межах своєї компетенції здійснює інші повноваження, покладені на органи державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

Міністерства, відомства та інші центральні органи державної виконавчої влади в межах своєї компетенції розробляють програми і прогнози в галузі охорони здоров'я, визначають єдині науково обґрунтовані державні стандарти, критерії та вимоги, що мають сприяти охороні здоров'я населення, формують і розміщують державні замовлення з метою матеріально-технічного забезпечення галузі, здійснюють державний контроль і нагляд та іншу виконавчо-розпорядчу діяльність у галузі охорони здоров'я.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, компетенція якого визначається положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державну санітарно-епідеміологічну службу становлять органи, установи і заклади санітарно-епідеміологічного профілю Міністерства охорони здоров'я України, відповідні установи, заклади, частини і підрозділи Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету в справах охорони державного кордону України, Національної гвардії України, Служби безпеки України.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює контроль і нагляд за додержанням санітарного законодавства, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, є Міністерство охорони здоров'я України.

Державну санітарно-епідеміологічну службу України очолює головний державний санітарний лікар України – перший заступник Міністра охорони здоров'я України, який призначається на посаду і звільняється з неї Кабінетом Міністрів України.

Основними напрямками діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби є здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду; визначення пріоритетних заходів у профілактиці захворювань, а також у охороні здоров'я населення від шкідливого впливу на нього факторів навколишнього середовища; вивчення, оцінка і прогнозування показників здоров'я населення залежно від стану середовища життєдіяльності людини, встановлення факторів навколишнього середовища, що шкідливо впливають на здоров'я населення; підготовка пропозицій щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, запобігання занесенню та поширенню особливо небезпечних (у тому числі карантинних) та небезпечних інфекційних хвороб; контроль за усуненням причин і умов виникнення і поширення інфекційних, масових неінфекційних захворювань, отруєнь та радіаційних уражень людей; державний облік інфекційних і професійних захворювань та отруєнь; видача висновків державної санітарно-гігієнічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами; встановлення санітарно-гігієнічних вимог до продукції, що виробляється з відходів, та видача гігієнічного сертифіката на неї; мето-дичне забезпечення та здійснення контролю під час визначення рівня небезпечності відходів.

Керівництво цивільною обороною України відповідно до її побудови покладається на Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві

державні адміністрації, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Начальником цивільної оборони України є Прем'єр-міністр України, а його заступником – керівник міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Безпосереднє виконання завдань цивільної оборони здійснюється постійно діючими органами управління у справах цивільної оборони, у тому числі створеними у складі підприємств, установ і організацій силами та службами цивільної оборони.

Органи управління у справах цивільної оборони, які входять до складу місцевих державних адміністрацій, є підрозділами подвійного підпорядкування.

Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків; розподіляє міста і території за групами, а юридичних осіб – за категоріями щодо реалізації заходів із цивільної оборони; створює резерви засобів індивідуального захисту і майна цивільної оборони, матеріально-технічних та інших фондів на випадок надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний час, а також визначає їх обсяг і порядок використання; вживає заходів щодо забезпечення готовності органів управління у справах цивільної оборони, сил і засобів цивільної оборони до дій в умовах надзвичайних ситуацій; створює єдину систему підготовки органів управління у справах цивільної оборони, сил цивільної оборони та населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій; визначає порядок створення спеціалізованих професійних та невоєнізованих пошуково-рятувальних формувань; задовольняє мобілізаційні потреби військ, органів управління у справах цивільної оборони та установ цивільної оборони.

Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи забезпечує здійснення державної політики у сфері цивільної оборони, захисту населення і місцевостей від наслідків надзвичайних ситуацій, попередження цих ситуацій; організовує розробку та здійснення відповідних заходів із цивільної оборони; керує

діяльністю підпорядкованих йому органів управління у справах цивільної оборони та спеціалізованих формувань, військами цивільної оборони; здійснює контроль за виконанням вимог цивільної оборони, станом готовності сил і засобів цивільної оборони, проведенням рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій; координує діяльність центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування та юридичних осіб щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення пошуку і рятування людей; здійснює оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації, забезпечує належне функціонування відомчих територіальних і локальних систем оповіщення; здійснює навчання населення, представників органів управління і сил цивільної оборони з питань захисту і дій у надзвичайних ситуаціях; організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення військ цивільної оборони, пошуково-рятувальних та інших підпорядкованих йому спеціалізованих формувань; створює згідно із законодавством підприємства з виробництва спеціальної і аварійно-рятувальної техніки, засобів захисту населення і контролю тощо.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, ради народних депутатів та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також спеціальні уповноважені на те державні органи з питань охорони природного середовища і використання природних ресурсів в Україні, Міністерство екології та природних ресурсів.

Міністерство екології та природних ресурсів здійснює координацію всіх природоохоронних робіт в Україні, готує для Кабінету Міністрів пропозиції з питань охорони природи і раціонального використання водних ресурсів, розробляє пропозиції щодо вдосконалення господарського механізму управління процесом природокористування, екологічні нормативи, правила та стандарти; готує довгострокові державні цільові програми з охорони довкілля, здійснює екологічну експертизу схем розвитку і розміщення продуктивних сил

України, контроль за дотриманням екологічних норм під час розроблення нової техніки, технології та матеріалів, екологічну експертизу проектів усіх новобудов і діючих промислових об'єктів.

Міністерство екології має право заборонити будівництво, реконструкцію або розширення об'єктів промислового чи іншого призначення, проведення робіт з експлуатації природних ресурсів, якщо вони порушують природоохоронне законодавство, а також притягти до відповідальності як організації, так і окремих громадян у разі порушення природоохоронного законодавства.

Міністерство екології та природних ресурсів працює в тісному зв'язку з Міністерством охорони здоров'я та підпорядкованими йому санітарно-епідеміологічними службами, Міністерством сільського господарства, Державним комітетом з гідрометеорології, Державним комітетом водного господарства, Державним комітетом із питань геології, Державним комітетом земельного господарства, Національним комітетом авіації України.

Рішення Міністерства екології та природних ресурсів, винесені в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, об'єднаннями, підприємствами та організаціями.

Питання для самостійної роботи:

1. Принципові, правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Основах законодавства України про охорону здоров'я.
2. Що передбачає право на охорону здоров'я кожного громадянина України?
3. Як здійснюється санітарне та епідемічне благополуччя населення?
4. Розкрийте основний зміст законодавства про охорону праці.
5. Права та обов'язки громадян-учасників дорожнього руху.
6. Назвіть основні завдання цивільної оборони України.
7. Державне управління охороною праці, структура, функції і відповідальність.
8. Державна санітарно-епідеміологічна служба, склад, коло завдань, прав і обов'язків.

9. Хто виконує загальне та спеціальне керівництво Цивільною обороною?
10. Державне управління охорони навколишнього природного середовища.

ЛЕКЦІЯ № 3.

Тема: **ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН ВОДІЯ ТА ПІШОХОДА.**

Мета вивчення: ознайомлення студентів із діючим законодавством України про дорожній рух; напрацювання навичок та методів запобігання правопорушень на дорогах (у тому числі на дорогах міста Мелітополя); ознайомлення з небезпечними перехрестями, поворотами та ділянками шляхів, де можливі дорожньо-транспортні пригоди, які загрожують життю, здоров'ю як студентам, так і іншим учасникам дорожнього руху.

Література:

1. Закон України «Про дорожній рух» № 3353-XII від 30 червня 1993 р.
2. Постанова КМУ № 1306 від 10 жовтня 2001 року «Про затвердження Правил дорожнього руху».
3. Лист начальника відділу ДАІ міста Мелітополя «Про аналіз дорожньо-транспортних пригод на дорогах міста Мелітополя в 2010-2011 роках».

План:

1. Загальна характеристика правовідносин водія та пішохода.
2. Особливості дорожньої ситуації на дорогах міста Мелітополя та профілактика дорожньо-транспортних пригод із метою недопущення травматизму.

1. Загальна характеристика правовідносин водія та пішохода

Генеральна Асамблея ООН, як відомо, оголосила 2011 – 2020 роки Десятиліттям дій із безпеки дорожнього руху. Звертаючись до співвітчизників із нагоди офіційного старту цієї важливої акції міжнародної спільноти, Президент України Віктор Янукович наголосив, що добитися позитивних результатів неможливо без широкої підтримки суспільства: «Увага та небайдужість кожного з нас – щоденних учасників дорожнього руху – до питань безумовного дотримання встановлених правил поведінки водія, пішохода, пасажирів, проявлені при цьому ввічливість та культура, безперечно, забезпечуватимуть досягнення поставленої мети – збереження людського життя».

Саме про роль морального чинника в дотриманні Правил дорожнього руху для збереження життя і здоров'я людини лежить в основі цієї лекції.

Прикро констатувати, але в Україні останніми роками стосунки між учасниками дорожнього руху стають дедалі агресивнішими. Саме в транспортних потоках проявляється низький рівень культури наших громадян. Гору бере правило: що крутіший автомобіль, то більша зневага його власника до інших водіїв, цілковите ігнорування безпеки дорожнього руху.

Можна навести безліч прикладів виконання під час заторів обгонів зустрічними смугами, трамвайними коліями, тротуарами з намаганням у подальшому силовим методом уклинитися в смугу для попутного руху. Дисциплінованим водіям, зрозуміло, це не подобається. Адже п. 1.4 Правил дорожнього руху (ПДР) передбачає: кожен водій має право розраховувати на чітке дотримання правил й іншими учасниками руху. Тож дисциплінований водій не бажає потурати порушникам, поведінка яких є по суті зверхньо-хамським ставленням до оточуючих. Порушники чомусь вважають, що саме їм потрібно своєчасно дістатися до об'єкта, тому саме вони можуть обмежувати інших у праві на першочерговий рух. Кожна така конфліктна ситуація негативно впливає на стан учасників руху: підвищує їхню збудженість, знервованість тощо, а це, своєю чергою, часто призводить до аварійних ситуацій чи інших небажаних наслідків.

Або візьмімо масові факти, коли водії так званих крутих автомобілів, перевищуючи швидкість, миготять дальнім світлом фар, вимагаючи від тих, хто рухається попереду, звільнити дорогу: «Мовляв, тікай з дороги, бо їду «Я» (щоправда, це «я» здебільшого тримається лише на гонорі та безмежному хамстві). У Німеччині, наприклад, за таке миготіння законодавством передбачено позбавлення водія волі до трьох років. Адже той, хто змушує іншого звільнити для нього смугу руху, позбавляє останнього права на рух цією смугою, наданий законодавством, у цьому разі – Правилами дорожнього руху. А за посягання на права будь-якої людини, як відомо, в цивілізованих країнах передбачена дуже сувора відповідальність.

2. Особливості дорожньої ситуації на дорогах міста Мелітополя та профілактика дорожньо-транспортних пригод із метою недопущення травматизму

Останніми роками межа агресії водіїв до пішоходів наближається стрімко до моменту, коли законодавством врегулювати ситуації, які складаються на наших шляхах, буде не можливо. Так, водіям не подобається, коли пішоходи мандрують проїзною частиною поза пішохідних переходів. І це зрозуміло, адже такі дії порушників спричиняють аварійні ситуації, перешкоджають рухові транспортних засобів.

Водночас і водії досить часто паркують автомобілі на тротуарах так, що неможливо пройти. Чи, скажімо, взимку заїжджають на розчищену частину тротуарів, змушуючи пішоходів балансувати на кучугурах снігу або на обледенілому покритті. Такі порушення, наприклад, у Мелітополі вельми поширені, навіть у центрі (на проспекті Б. Хмельницького, площі Перемоги, біля ринків та ін.), не кажучи вже про віддаленіші райони. Правилами дорожнього руху передбачено, що водії (у разі дозволу встановлювати на тротуарі легковий автомобіль чи мотоцикл) повинні залишати для руху пішоходів не менше двох метрів. На жаль, у місті є вулиці, де ширина тротуарів

не має двох метрів, чи, скажімо, прохід пішоходів є тільки з одного боку, але він повністю «окупований» транспортом.

Ці порушення дехто пояснює відсутністю достатньої кількості місць для парковки, яких справді бракує. Але до чого тут пішоходи? Чому вони мають ризикувати (і не лише) життям, рухаючись замість тротуарів проїзною частиною, маневруючи між автомобілями? До слова, це одна з причин великої кількості наїздів транспорту на пішоходів у містах. Щоправда, при розслідуваннях ДТП зазначається: винні пішоходи, оскільки рухалися не тротуаром, як це передбачають правила (п. 4.1).

Відомо, що удосконаленню будь-чого немає межі. Але національні Правила дорожнього руху є одними з найдосконаліших, у крайньому разі серед країн СНД. Іще під час підготовки першої редакції були використані матеріали, надані МЗС України (із Німеччини, Франції), та зведені резолюції з досвідом країн Європи, підготовлені відповідним структурним підрозділом ООН. Тож той, хто уважно ознайомився з минулорічними змінами та доповненнями до ПДР Російської Федерації, міг відзначити: більшість їхніх нововведень була передбачена в нашому документі ще на початку 90-х років минулого століття. Тому посилання на недосконалість вітчизняних ПДР є, м'яко кажучи, безпідставними.

Інша справа, практичне застосування окремих положень Правил. Наприклад, на наших дорогах широко практикується обмеження швидкості руху, здебільшого – до 40 км/год. На нашу думку, водії більше б довіряли відповідним попереджувальним знакам у поєднанні з дорожнім знаком 5.30 «Рекомендована швидкість». Так уже влаштована людина: не сприймає заборони, а ось рекомендації, навіть з точки зору психології, мають більший вплив. Тим паче, якщо вони підтверджені інформацією про характер небезпеки.

Безумовно, повагу до Правил можна забезпечити тільки обґрунтованими і зрозумілими діями в організації управління дорожнім рухом.

Або, наприклад, у тому ж Мелітополі, навіть у години «пік», у місцях, де ведуться дорожні ремонтно-будівельні роботи, перекривається по дві смуги,

створюються кілометрові затори (проспект Б.Хмельницького, вул. Кірова тощо). Причина – у небажанні відповідних посадових осіб поважати будь-кого, окрім себе, відсутності своєчасної інформації та належної організації об'їзду ділянок з обмеженням у русі. У результаті люди спізнюються на роботу, не мають змоги своєчасно забрати дітей із дитсадка, лікарі «швидкої допомоги» – своєчасно надавати допомогу хворим. Подібних прикладів безліч і в інших регіонах України. У цих випадках на одне із провідних місць виходить і моральний аспект, метою якого має стати відношення кожного, а насамперед, чиновника до проблем безпечного дорожнього руху. Є декілька способів досягнення цієї мети. Безумовно, найголовніше – це створення безпечних і комфортних умов для руху транспорту та пішоходів. По-друге, повсякденна та «нав'язлива» інформаційно-профілактична робота серед населення за активної участі ЗМІ. Звісно, не обійтися без тотального контролю за чітким виконанням водіями й пішоходами правил поведінки на вулицях і дорогах. Тут нам знадобився б, зокрема, досвід Франції. Президент цієї країни Жак Ширак ще 2002 року визнав безпеку дорожнього руху пріоритетною в системі державного управління, що відіграло важливу роль у ставленні передусім урядових установ до цієї проблеми і дало відчутні результати. На черзі введення в дію автоматизованого контролю за дорожнім рухом. Про це вже необхідно говорити і знаходити кошти на закупівлю і встановлення на Мелітопольських шляхах пріоритетні автоматизовані системи контролю. Тим паче, Мелітополь є воротами до Криму, і через його шляхи безліч автомобілів пересувається транзитом, негативно впливаючи і на стан екології, і на безпеку руху, в тому числі безпеку життєдіяльності мелітопольців. Прилади неупереджені, їм байдуже, хто порушує – суддя, депутат, прокурор чи той, хто, експлуатуючи автомобіль, заробляє на хліб собі та своїй сім'ї. У Франції це відбулося відповідно до декларації президента на основі рішення Міжміністерського комітету з безпеки дорожнього руху (БДР). Для впровадження системи створили міжміністерську комісію з управління проектом у складі представників низки міністерств, зокрема й міністерства фінансів. Уже 2003 року діяло 70 стаціонарних (у

антивандальних броньованих кабінах) і 30 мобільних приладів фіксування швидкості. Цікава безконтактна технологія дії системи – інформація з приладів (у т. ч. з мобільних) негайно автоматично передається до Національного центру обробки даних. Звідти протягом кількох годин на адресу власника автомобіля в будь-який регіон країни надсилають комп'ютерні роздруківки винесених постанов про штраф. Така система не дозволяє уникнути покарання незалежно від статусу, статку, наявності «охоронних документів» тощо.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати етапи розвитку законодавства про дорожній рух.
2. Самоосвіта та безпека життя на дорогах: взаємовигідна ситуація.
3. Правила дорожнього руху: загальна характеристика.
4. Особиста думка студента про поліпшення і удосконалення дорожнього руху в місті Мелітополі.

Додаток

Закон України «Про дорожній рух»

(витяг)

Стаття 1. Завдання Закону України про дорожній рух

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів – учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання (далі – міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади та об'єднань).

Стаття 10. Компетенція власників транспортних засобів

До компетенції власників транспортних засобів належить:

- здійснення заходів щодо розвитку, експлуатації та утримання у справному технічному стані транспортних засобів (абзац другий статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3565-VI ([3565-17](#)) від 05.07.2011);

- розвиток мережі навчальних закладів із підготовки та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів;
 - організація та здійснення заходів щодо медичного забезпечення безпеки дорожнього руху;
 - організація та здійснення заходів щодо захисту навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту;
 - організація та фінансування заходів, пов'язаних із профілактикою дорожньо-транспортного травматизму;
 - вирішення питань експлуатації транспорту в надзвичайних ситуаціях;
 - створення за наявності більше п'ятнадцяти одиниць транспортних засобів, що дислокуються в одному населеному пункті, автотранспортного підприємства з відокремленою територією та комплексом відповідних умов, із введенням посад фахівців із безпеки дорожнього руху, відповідальних за зберігання, технічне обслуговування та експлуатацію транспортних засобів.
- (Статтю 10 доповнено абзацом восьмим згідно із Законом № 586-VI ([586-17](#)) від 24.09.2008).

Стаття 14. Учасники дорожнього руху

Учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів.

До учасників дорожнього руху належать водії та пасажирів транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин.

Учасники дорожнього руху мають право на:

- безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;
- вивчення норм і правил дорожнього руху;
- отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій, а також підрозділів Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ України, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби

правопорядку в Збройних Силах України інформації про умови дорожнього руху (абзац четвертий частини третьої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 586-VI від 24.09.2008).

Учасник дорожнього руху може оскаржити дію працівника підрозділів Державтоінспекції Міністерства внутрішніх справ України, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у разі порушення з його боку чинного законодавства (частина четверта статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 586-VI від 24.09.2008).

Учасники дорожнього руху зобов'язані:

- знати і неухильно дотримувати вимог цього Закону, Правил дорожнього руху та інших нормативних актів із питань безпеки дорожнього руху;
- створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам;
- виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух.

Працівники органів внутрішніх справ, військової інспекції безпеки дорожнього руху, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, дорожньо-експлуатаційних служб при виконанні службових обов'язків можуть відступати від окремих вимог Правил дорожнього руху лише у випадках і при виконанні умов, викладених у них (частина шоста статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 557-XIV від 24.03.99, Законами № 743-IV від 15.05.2003).

Стаття 16. Основні права та обов'язки водія транспортного засобу

Водій має право:

- керувати транспортним засобом і перевозити пасажирів або вантажі на дорогах, вулицях та в інших місцях, де рух транспорту не заборонено у встановленому порядку;

- довіряти у встановленому порядку право користування і розпорядження приватним транспортним засобом іншій особі, яка має відповідне право на керування;
- знати причину зупинки транспортного засобу посадовою особою державного органу, яка здійснює нагляд за дорожнім рухом, а також прізвище і посаду цієї особи;
- відступати від вимог цього розділу Закону в умовах дії непереборної сили або коли іншими засобами неможливо запобігти власній загибелі чи каліцтву громадян;
- на відшкодування витрат у разі надання транспортного засобу працівникам міліції та охорони здоров'я у випадках, передбачених цим Законом;
- на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;
- одержувати необхідну допомогу від посадових осіб, організацій, що беруть участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху.

Водій зобов'язаний:

- мати при собі та на вимогу працівників міліції, а водії військових транспортних засобів на вимогу посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку в Збройних Силах України пред'являти для перевірки посвідчення водія, реєстраційний документ на транспортний засіб, а у випадках, передбачених законодавством, страховий поліс (сертифікат) про укладання договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та ліцензійну картку на автомобільний транспортний засіб у разі надання послуг із перевезення пасажирів і вантажів (абзац другий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 1961-IV від 01.07.2004, № 3370-IV від 19.01.2006, № 3565-VI від 05.07.2011);
- виконувати розпорядження працівників міліції, а водії військових

транспортних засобів – посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, що даються в межах їх компетенції, передбаченої чинним законодавством, Правилами дорожнього руху та іншими нормативними актами (абзац третій частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 743-IV від 15.05.2003);

- вживати всіх можливих заходів до забезпечення безпечних умов для пересування найбільш уразливих учасників дорожнього руху – дітей, інвалідів, велосипедистів і людей похилого віку;
- не допускати випадків керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також не передавати керування транспортним засобом особі, яка перебуває в такому стані або під впливом таких препаратів (абзац п'ятий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 586-VI від 24.09.2008);
- перевірити перед вирушенням у дорогу технічний стан транспортного засобу та стежити за ним у дорозі;
- своєчасно подавати транспортний засіб, що підлягає обов'язковому технічному контролю, на такий контроль (абзац сьомий частини другої статті 16 в редакції Закону № 3565-VI від 05.07.2011);
- під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі – в застебнутому мотошоломі;
- надавати переважне право для проїзду транспортним засобам із включеними синіми або червоними проблисковими маячками та спеціальними звуковими сигналами;
- сплатити збір за першу реєстрацію транспортного засобу згідно з Податковим кодексом України (абзац десятий частини другої статті 16 в редакції Закону № 2756-VI від 02.12.2010);
- надавати переважне право руху пішоходу, який знаходиться на пішохідній доріжці (зебрі). У цьому разі водій зобов'язаний надати

можливість пішоходу безпечно перейти дорогу, вулицю;

- вживати заходів щодо збереження чистоти автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та смуги відчуження, у тому числі з боку пасажирів.

Надавати транспортний засіб:

а) працівникам міліції та охорони здоров'я для доставки у найближчий медичний заклад осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, а водії військових транспортних засобів також і посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (Пункт «а» частини третьої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 743-IV від 15.05.2003);

б) працівникам міліції, а водії військових транспортних засобів також і посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України для виконання непередбачених і невідкладних службових обов'язків по затриманню правопорушників. При цьому водій має право на відшкодування збитків згідно з чиним законодавством (Пункт «б» частини третьої статті 16 із змінами внесеними згідно із Законом № 743-IV від 15.05.2003) (*Частину четверту статті 16 виключено на підставі Закону № 586-VI від 24.09.2008*).

Стаття 17. Основні права і обов'язки пішохода

Пішохід, тобто особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу (до пішоходів належать також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигунів, ведуть велосипед, мопед чи мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу або інвалідну коляску), має право:

на переважне перетинання проїзної частини по позначених пішохідних переходах;

при відсутності в зоні видимості переходу чи перехрестя переходити дорогу, вулицю, залізничний переїзд під прямим кутом до краю проїзної частини на дільниці, де вона добре проглядається в обидві сторони;

вимагати від державних та місцевих органів влади, власників

автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів створення необхідних умов для забезпечення безпеки руху.

Пішохід зобов'язаний:

- рухатися по тротуарах, пішохідних або велосипедних доріжках, узбіччях, а в разі їх відсутності – по краю проїзної частини автомобільної дороги чи вулиці;
- перетинати проїзну частину автомобільної дороги, вулиці по пішохідних переходах, а в разі їх відсутності – на перехрестях по лінії тротуарів і узбіччя;
- керуватися сигналами регулювальника та світлофора в місцях, де дорожній рух регулюється;
- не затримуватися і не зупинятися без необхідності на проїзній частині автомобільної дороги, вулиці і залізничному переїзді;
- не переходити проїзну частину автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, поза пішохідними переходами при наявності роздільної смуги, а також у місцях, де встановлені пішохідні чи дорожні огороження;
- стримуватися від переходу проїзної частини при наближенні транспортного засобу з включеними проблисковим маячком та спеціальним звуковим сигналом;
- не виходити на проїзну частину із-за нерухомого транспортного засобу або іншої перешкоди, що обмежує видимість, не переконавшись у відсутності транспортних засобів, що наближаються.

Стаття 18. Основні обов'язки та права пасажирів

Пасажир, тобто особа, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним, зобов'язаний:

- здійснювати посадку в транспортний засіб лише із спеціального майданчика, а в разі його відсутності – з тротуару чи узбіччя;
- здійснювати посадку і висадку лише після повного припинення руху транспортного засобу;
- не відволікати увагу водія від керування транспортним засобом;

- під час руху на автомобілі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі – в застебнутому мотошоломі.

Пасажир при користуванні транспортним засобом має право на:

- безпечне перевезення себе і багажу;
- відшкодування заподіяних збитків;
- своєчасну і точну інформацію про умови і порядок руху.

Стаття 19. *Основні права і обов'язки велосипедистів і погоничів тварин*

Особи, які керують велосипедами без двигунів, мають право їздити по спеціальних велосипедних доріжках, а в разі їх відсутності – по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю.

Вони зобов'язані:

- використовувати технічно справні та належним чином обладнані велосипеди;
- не перевозити вантажів, що заважають керуванню;
- не перевозити пасажирів, за винятком дітей віком до семи років, на спеціально обладнаному сидінні.

Погоничі тварин зобов'язані не залишати тварин на проїзній частині без догляду, не переганяти тварин через залізничні колії та дороги, вулиці поза спеціально відведеними місцями, а також через проїзну частину в темний час доби і в умовах недостатньої видимості.

Візки (санки) повинні бути обладнані світловідбивними пристроями, а в темний час доби – і ліхтарями.

Стаття 20. *Навчання різних груп населення Правил дорожнього руху*

Навчання громадян Правил дорожнього руху здійснюється згідно з типовими навчальними програмами, підготовленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань освіти і науки, погодженими з Міністерством внутрішніх справ України і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань автомобільного транспорту та затвердженими Кабінетом Міністрів України. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує

вивчення Правил дорожнього руху в дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах, а також підготовку і перепідготовку педагогічних працівників, діяльність яких пов'язана з навчанням громадян Правил дорожнього руху та підготовкою, перепідготовкою і підвищенням кваліфікації водіїв транспортних засобів.

Розвиток у дітей навичок безпечної поведінки на дорогах розпочинається в дошкільних навчальних закладах із трирічного віку. У загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах може проводитися навчання учнів Правил дорожнього руху за програмами підготовки водіїв категорій A1, A, B1, B.

Державтоінспекція Міністерства внутрішніх справ України, засоби масової інформації надають допомогу у проведенні профілактичних заходів і в навчанні різних груп населення Правил дорожнього руху» (Документ підготовлено Відділом баз даних НПД УКС ВР).

ЛЕКЦІЯ № 4.

Тема: ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВО-ВІДНОСИНАХ.

Мета вивчення: ознайомлення студентів із цивільним законодавством та його структурою. Вивчення об'єктів цивільних правовідносин та способів їх захисту, загальних положень про правочини, строки та терміни в цивільному праві. Ознайомлення студентів із поняттями особистих немайнових прав та способами їх захисту в судах, органах виконавчої влади, в адміністраціях установ, підприємств, організацій. Особливою увагою визначається книга четверта Цивільного кодексу України про захист права інтелектуальної власності молодого спеціаліста-гуманітарія.

Ознайомлення з загальними положеннями про право власності, його набуття та припинення. А також із загальними положеннями про речові права на чуже майно(сервітут, суперфіцій, емфітевзис).

Література:

1. Конституція України. (в редакції 2011 року).
2. Цивільний кодекс України.
3. Сімейний кодекс України.
4. Земельний кодекс України.
5. Кодекс законів про працю України.
6. Цивільне право України.
7. Стефанчук Р.О. Цивільне право України : навч. посібн. / Р.О. Стефанчук. – К., 2005.
8. Закон України «Про авторське право та суміжні права».

План:

6. Загальні положення цивільного права в Україні.
7. Об'єкти цивільних правовідносин.
8. Особисті немайнові права громадян.
9. Право власності та інші речові права.
10. Право інтелектуальної власності

1. Загальні положення цивільного права в Україні

Цивільним законодавством України регулюються *особисті немайнові права та майнові відносини (цивільні відносини)*, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майнової самостійності їх учасників. Це те право, яке вас захищає постійно протягом усього життя з моменту народження до останніх днів життя громадян.

Учасниками цивільних правовідносин є фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, органи державної влади територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Загальними засадами цивільного законодавства є:

- неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;

- свобода договору;
- свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- судовий захист цивільного права та інтересу;
- справедливість, добросовісність та розумність.

Наголошую на тому, що це єдине законодавство, де цивільні правовідносини можуть регулюватись *звичаєм*, зокрема *звичаєм ділового обороту*. *Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин*. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, який суперечить договору, актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання та звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- ← - визнання права;
- ← - визнання правочину недійсним;
- ← - припинення дії, яка порушує право;
- ← - відновлення становища, яке існувало до порушення;
- ← - примусове виконання обов'язку в натурі;
- ← - зміна правовідношення;
- ← - припинення правовідношення;
- ← - відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- ← - відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- ← - визнання незаконними рішення, дій, бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Особливістю цивільного права є те, що особа може вибирати способи захисту своїх прав у тому числі має право на самозахист свого цивільного права і права іншої особи від порушень і протиправних посягань. *Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства*. При цьому право на захист особа

здійснює на свій розсуд (звертається до суду або до адміністрації, органів державної влади, або обирає самозахист).

Особа, якій завдано збитки, має право на їх відшкодування.

Збитками є:

- 1) втрати у зв'язку із знищенням або пошкодженням майна (реальні збитки);
- 2) доходи, які особа могла б реально одержати (упущена вигода).

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болі і стражданні у зв'язку з каліцтвом та іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї та членів сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та моральних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальної та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

2. Об'єкти цивільних правовідносин

Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Теорія цивільного права розрізняє:

- речове право;
- особисті не майнові блага.

Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом.

Речі бувають:

- рухомі та нерухомі;
- подільні та неподільні;
- визначені індивідуально та родові;
- споживчі та неспоживчі;
- головна річ та приналежність;
- складові частини речі;
- складні речі;
- продукція, плоди та доходи.

До особистих немайнових благ цивільне законодавство відносить:

- здоров'я;
- життя;
- честь, гідність та ділову репутацію; ім'я (найменування);
- авторство;
- свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості;
- інші блага, які охороняються цивільним законом.

←

3. Особисті немайнові права громадян

Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом та не мають економічного змісту. Вони тісно пов'язані з фізичною особою, яка не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав та володіє ними довічно.

Відповідно до Конституції України фізична особа має право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканість, право на недоторканість особистого та сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканість житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної діяльності.

Перераховані вище права не є вичерпними та можуть розширятися законодавче у зв'язку з етапами розвитку громадянського суспільства.

Змість особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

У свою чергу особисті немайнові права поділяються на:

- особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (наприклад право на життя, право на сім'ю);
- особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (наприклад право на ім'я, право на індивідуальність).

4. Право власності та інші речові права

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права:

- ← - володіння;
- ← - користування;
- ← - розпорядження своїм майном.

При цьому, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу.

На сьогодні в Україні 5 форм власності:

- державна власність;
- приватна власність;
- комунальна власність;
- колективна власність;
- спільна сумісна (часткова) власність.

Право власності набувається на підставах, що не забороні законом, зокрема із правочинів.

Право власності припиняється в разі:

- відчуження власником свого майна;
- відмови власника від права власності;
- припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;
- знищення майна;
- викуп пам'яток історії і культури;
- викупу земельної ділянки для суспільних потреб;
- викупу нерухомого майна у зв'язку із викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене;
- звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;
- реквізиції;
- конфіскації;
- припинення юридичної особи чи смерті власника.

Речовими правами на чуже майно є:

- право володіння;
- право користування (сервітут);
- право користування земельною ділянкою для сільсько-господарських потреб (емфітевзис);
- право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

←

5. Право інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність (скорочено «ІВ», англ. [*intellectual property*](#)) – у найширшому розумінні означає «закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах».

Законодавство, яке визначає права на ІВ, базується на праві кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом нематеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням із ними, крім випадків, визначених законодавством.

Поняття «ІВ» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері науки, виробництва, мистецтва і літератури.

Уперше термін «ІВ» вжив у [1845](#) році Чарльз Вудбарі (*Charles Woodbury*), суддя Округного суду штату Массачусетс . В Європі вперше цей термін вжив Альфред Ніон (*Alfred Nion*) у своєму трактаті «*Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs*», що був уперше опублікований у [1846](#) році.

Але справжня історія терміну почалася в [1697](#) році, після створення [Всесвітньої організації інтелектуальної власності](#). Ця організація доклала багато зусиль для світового визнання для закріплення терміну, який є ключовою складовою частиною її назви.

У [1967](#) році у [Стокгольмі](#) було підписано [Конвенцію про заснування Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності](#), якою було визначено, що до ІВ належать права на:

- літературні, художні та наукові твори;
- виконавську діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі;
- винаходи у сферах людської діяльності;
- наукові відкриття;
- промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення;
- захист від недобросовісної конкуренції;
- усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Запровадження у правничій термінології терміну «ІВ» збігається із переходом від розуміння [авторського права](#) та [патентів](#), як суспільного блага до їх розуміння як [«власності»](#), тобто непорушного права власника. Такий перехід спричинив поширення таких термінів, як [«крадіжка»](#) або [«піратство»](#) на порушення авторського або патентного права, а також на виникнення ініціатив у напрямку розширення сфери дії законодавства в цій галузі.

Багато опонентів концепції ІВ, особливо прихильники [відкритого програмного забезпечення](#) та вільної культури, називають її «інтелектуальною монополією» або «інтелектуальним протекціонізмом». На думку цих людей, законодавство у сфері ІВ у його сучасному розумінні приносить більше суспільної шкоди аніж користі. Одним із найбільш відомих опонентів ІВ є [Річард Столмен](#), автор [GNU](#).

ІВ у її сучасному розумінні базується на факті першого опублікування або реєстрації. Такий підхід ігнорує той факт, що одна і та сама ідея, а також механізм реалізації цієї ідеї, можуть виникнути одночасно в декількох людей. Відомим прикладом є історія про те, як [Нікола Тесла](#) та [Томас Едісон](#) одночасно дослідили низку електричних феноменів.

Види об'єктів інтелектуальної власності

- Об'єкти авторського права:
 - літературний твір;
 - музичний твір;
 - твір зображувального мистецтва;
 - твір декоративно-прикладного мистецтва;
 - твір архітектури;
 - твір картографії;
 - фотографічний твір;
 - складений твір;
 - база даних;
 - комп'ютерна програма;
 - аудіо-візуальний твір;
 - сценічний твір;
 - твір в області науки;
 - твір у перекладі;
 - твір у переробці.
- Об'єкти суміжних прав:
 - виконання твору;
 - фонограма, відеограма;
 - передача організації мовлення.
- Об'єкти права промислової власності:
 - винахід;
 - промисловий зразок;
 - корисна модель;
 - засоби індивідуалізації учасників господарського обігу:
 - ✓ комерційне найменування;
 - ✓ знак для товарів та послуг;
 - ✓ доменне ім'я;
 - ✓ географічне зазначення.
- Нетрадиційні об'єкти ІВ:

- [наукове відкриття](#);
- [раціоналізаторська пропозиція](#);
- [топографія інтегральної мікросхеми](#);
- [сорт рослин](#);
- [порода тварин](#);
- [комерційна таємниця](#);
- [захист від недобросовісної конкуренції](#).

- [Фольклор](#) та [традиційні знання](#).

Співвідношення між інтелектуальною власністю та правом інтелектуальної власності

Концепція ІВ є міждисциплінарною. ІВ одночасно аналізується в [економічній теорії](#), теорії раціоналізаторства та винахідництва, теорії наукових досліджень та [юриспруденції](#). Остання, у свою чергу, аналізує ІВ з позицій права інтелектуальної власності, під яким у країнах континентального права розуміють міжгалузевий інститут цивільного права. Оскільки Україна відноситься до континентальних [правових систем](#), ключові положення права інтелектуальної власності містяться в Четвертій книзі [Цивільного кодексу України](#).

Види порушень права інтелектуальної власності

До порушення права інтелектуальної власності відносяться:

- [піратство](#);
- [плагіат](#);
- [несумлінна реєстрація](#);
- підроблення та зміна інформації.

Міжнародний захист

Розвитком та захистом ІВ в усьому світі займається [Всесвітня організація інтелектуальної власності](#) (ВОІВ), заснована при [ООН](#) в [1967](#) році.

ВОІВ сприяє підписанню нових міжнародних угод та модернізації національних законодавств, заохочує адміністративне співробітництво між

країнами, надає технічну допомогу розвиваючимся країнам і утримує служби, які полегшують міжнародний захист винаходів, знаків та промислових зразків.

При ВОІВ діє центр по арбітражу та посередництву. З 1999 року ВОІВ надає послуги по врегулюванню суперечок, які виникають при реєстрації та використанні найбільш поширених типових назв доменів в Інтернеті ([.com](#), [.net](#), [.org](#)).

ВОІВ здійснює управління 21 угодою, які охоплюють основні аспекти інтелектуальної власності. Двома ключовими угодами є [Паризька конвенція про охорону промислової власності \(1883\)](#) та [Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів \(1886\)](#).

Авторське право (скор. АП, англ. *copyright*) – набір [виключних прав](#), які дозволяють авторам отримати соціальні блага від результатів їх творчої діяльності. Історично АП виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва. Сьогодні воно поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи [комп'ютерні програми](#), [бази даних](#), [фільми](#), [фотографії](#) і [скульптури](#), [архітектурні проекти](#), [рекламні проспекти](#), [карти](#) і [технічні креслення](#).

Авторське право є ключовою [галуззю права інтелектуальної власності](#). Воно призначене захищати лише зовнішню форму вираження ідей або інформації, тобто їх «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі.

Немайнові авторські права

В Україні немайнові АП можуть належати виключно фізичній особі. В англійській мові цей вид прав має назву *non-proprietary rights* або *moral rights*. У французькій мові цьому виду прав відповідає *droit moral*. До немайнових прав належать права:

- бути визнаним автором твору (*право авторства*);
- дозволяти або забороняти використання твору під справжнім ім'ям автора, псевдонімом або без зазначення імені, тобто анонімно (*право на ім'я*);

- дозволяти або забороняти оприлюднення твору в будь-якій формі включно із правом відкликати твір у будь-який момент до оприлюднення (*право на оприлюднення*);
- захищати твір, включно із його назвою від будь-якого викривлення, що може нанести шкоду честі та гідності автора (*право на захист репутації*).

Майнові авторські права

До цього виду прав належать права дозволяти та забороняти:

- відтворювати твір (*право на відтворення*);
- поширювати екземпляри твору будь-яким способом (*право на поширення*);
- імпортувати екземпляри твору в цілях розповсюдження (*право на імпорт*);
- здійснювати публічну демонстрацію або виконання твору (*право на публічну демонстрацію або публічне виконання*);
- публічно сповіщувати твір для загального доступу шляхом передання у ефір або по кабелю чи за допомогою інших аналогічних засобів або таким чином, що будь-яка особа може мати до нього доступ в інтерактивному режимі із будь-якого місця в будь-який час на власний вибір (*право на публічне сповіщення*);
- перекладати твір (*право на переклад*);
- дописувати, домальовувати, аранжувати або іншим способом переробляти твір (*право на переробку*).

Конституція України

Частиною 1 статті 41 [Конституції України](#) передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності.

Згідно **частини 1 статті 54** Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Відповідно до **частини 2 статті 54** Конституції, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Цивільний кодекс

Цивільний кодекс України визначає поняття «право інтелектуальної власності», відображає його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. Цивільний кодекс також дає перелік об'єктів права інтелектуальної власності. Цей перелік не є виключним.

Міжнародні договори та конвенції

У разі необхідності при регулюванні відносин у галузі інтелектуальної власності застосовуються відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законодавчі акти

В Україні прийняті наступні законодавчі акти із питань охорони та захисту інтелектуальної власності, як закони України:

- «Про авторське право і суміжні права»,
- «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»,
- «Про охорону прав на промислові зразки»,
- «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»,
- «Про охорону прав на зазначення походження товарів»,
- «Про охорону прав на сорти рослин»,
- «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем».

Норми щодо регулювання відносин інтелектуальної власності містяться також в інших законах, наприклад законах України:

- «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних»,
- «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»,
- «Про племінну справу у тваринництві»,
- «Про науково-технічну інформацію»,
- «Про лікарські засоби».

Об'єкти інтелектуальної власності та їх класифікація

Науково-технічний рівень виробництва, культура, ефективність економіки, соціально-економічний прогрес суспільства в цілому значною мірою залежать від рівня та ефективності творчої діяльності. Творча інтелектуальна діяльність є одною з рушійних сил розвитку всієї цивілізації. Країни з високорозвинутою ринковою економікою характеризуються високим рівнем розвитку культури, науки і освіти. Тут культуру слід розуміти в найширшому значенні цього слова – це рівень розвитку мистецтва, виробництва, виробничої інфраструктури, матеріально-технічного забезпечення побуту тощо. Ці фактори зумовлюють та визначають рівень цивілізації того чи іншого суспільства. Вони ж і є результатами творчої діяльності людини.

Творчість – це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється оригінальністю, неповторністю і суспільно-історичною унікальністю.

Будь-якій людині властива творчість у діяльності: художній, літературній, науковій, технічній, виробничій тощо. За цілеспрямованістю творчість можна умовно поділити на два основних види: духовна і науково-технічна творчість.

Зміст, спрямованість, сила емоційного впливу літератури, мистецтва, науки визначають духовність сучасного суспільства. Творчість гуманітарного характеру, спрямовану на збагачення внутрішнього світу людини, вважають духовною творчістю. Духовна творчість охоплює літературу, науку, мистецтво,

виконавську майстерність артистів, звукозапис, радіо, телебачення та інші види діяльності гуманітарного характеру.

До результатів науково-технічної творчості належать нові відкриття, винаходи в усіх галузях людської діяльності, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин та ін. Ці результати науково-технічної творчості можна використовувати в будь-який спосіб, що не суперечить закону в підприємницькій діяльності, – у промисловості, сільськогосподарському виробництві тощо.

Крім того, до результатів творчої діяльності належать комерційне найменування, торговельна марка, комерційні таємниці та ін. Призначення їх – індивідуалізація учасників цивільного обігу, товарів, послуг. Цивільне законодавство встановлює, що всі результати творчої діяльності визнаються товаром і, отже, є об'єктами права інтелектуальної власності.

До об'єктів права інтелектуальної власності Цивільний кодекс України відносить:

- твори науки, літератури і мистецтва;
- виконання творів;
- фонограми і організації мовлення;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографи) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці.

Права на об'єкти інтелектуальної власності виникають за фактом їх створення або внаслідок надання їм правової охорони уповноваженим

державним органом у випадках і в порядку, встановлених Цивільним кодексом України або іншими законами.

Отже, всі результати творчої діяльності з погляду цивільно-правової охорони умовно можна поділити на три групи: одна група охороняється авторським правом, друга – правом промислової власності, третя – правом на засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначте об'єкти цивільних правовідносин.
2. Дайте визначення поняття «речове право».
3. Перерахуйте види речей.
4. Назвіть види права власності на чуже майно.

ЛЕКЦІЯ № 5.

Тема: ЗЛОЧИНИ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Мета вивчення: після вивчення теми студенти повинні знати поняття злочину та його ознаки; види злочинів та їх відмінність від інших правопорушень та від правомірної поведінки; уміти визначати дії та бездіяльність, які визначаються як малозначність діяння.

Знати класифікацію та кваліфікацію злочинів та їх значення. Знати поняття кримінальної відповідальності та її реалізацію. Визначати підстави кримінальної відповідальності.

Література:

1. Конституція України.
2. Кримінальне право України : підручн. / за ред. М. І. Мельника. – К. : Юридична думка, 2004.

План:

1. Поняття злочину та ознаки злочину. Класифікація злочинів.
2. Склад злочину й кваліфікація злочину.

3. Система та види покарань.
4. Особливості криміногенної ситуації в Мелітопольському регіоні.

1. Поняття злочину та ознаки злочину. Класифікація злочинів

На відміну від багатьох інших держав, в Україні поняття злочину має не лише теоретичне обґрунтування, а й отримало законодавче закріплення та містить у собі достатню та необхідну кількість ознак, які дають можливість відмежовувати злочин від правопорушення та від правомірної поведінки.

Кримінальний кодекс України дає поняття злочину: *«злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або без дія) вчинене суб'єктом злочину»*.

Отже до ознак злочину належать:

- 1) діяння суб'єкта злочину (дія або без дія);
- 2) це діяння є винним;
- 3) діяння є суспільно небезпечним;
- 4) діяння передбачене кримінальним кодексом;
- 5) кримінальна карність.

Охарактеризуємо ознаки злочину.

Дія – активна поведінка особи, в якій виражена зовні її воля і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків.

Бездія – пасивна поведінка, в якій так само виражена воля особи і яка спрямована на спричинення негативних наслідків.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент скоєння злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Винність – означає, що злочин скоєно умисно або з необережності.

Суспільна небезпечність – означає об'єктивну його особливу шкідливість.

Кримінальна карність – це санкція окремого складу злочину. Кара держави за скоєння злочину.

Кримінальна протиправність – відповідне діяння передбачене ККУ.

Поділ злочинів на групи (категорії) означає їх класифікацію залежно від критеріїв. Таким критерієм поділу злочинів на групи є **СТУПІНЬ** їх **ТЯЖКОСТІ**.

Залежно від ступеня тяжкості закон поділяє злочини на чотири категорії:

- 1) *злочини невеликої тяжкості* – за ці злочини закон передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке покарання;
- 2) *злочини середньої тяжкості* – передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років;
- 3) *тяжкі злочини* – санкція цих статей передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років;
- 4) *особливо тяжкі злочини* – до них належать суспільно небезпечні діяння за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне ув'язнення.

2. Склад злочину й кваліфікація злочину

Склад злочину – це сукупність передбачених законом ознак. Відсутність хоча б однієї з ознак злочину свідчить про відсутність у цілому злочинності діяння, що не є підставою кримінальної відповідальності.

Виходячи із законодавчих положень, наука кримінального права визначила чотири елементи складу злочину:

- 1) об'єкт злочину;
- 2) об'єктивна сторона злочину;
- 3) суб'єкт злочину;
- 4) суб'єктивна сторона злочину.

Об'єкт злочину – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи

загрозу завдання такої шкоди (наприклад: громадський порядок, життя особи, її майно тощо).

Об'єктивна сторона злочину – зовнішня сторона злочину. Це сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ККУ може наставати кримінальна відповідальність. За особливо тяжкі злочини кримінальна відповідальність настає з 14 років, а за всі інші з 16 років. Осудність – особа визнається осудною, якщо в момент скоєння злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними.

Суб'єктивна сторона злочину – внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Вона характеризується *виною, мотивом, метою злочину та емоційним станом.* При цьому *вина* є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину.

ВИНА – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої ККУ, та її наслідків, виражене у формі умислу чи необережності.

Кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, попереднього розслідування (досудового слідства), прокуратури й суду, внаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином, визначено норму кримінального закону, яка передбачає відповідальність за скоєне, і встановлено відповідність між юридично значущими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченими законом, та процесуально закріплено висновок про наявність такої відповідності. Це, насамперед, розумовий процес, що виражається в послідовному встановленні точної відповідності усіх ознак конкретного злочину ознакам суспільно небезпечного діяння, закріпленого ККУ.

3. Система та види покарань

Система покарань – це встановлений у кримінальному законі вичерпний перелік розташованих у певному порядку видів покарань. Усього видів покарань 17. Такий вид покарань, як *смертна кара* скасовано Законом України від 22 лютого 2000 року.

Покарання розділяють на основні, додаткові та ті, які можуть застосовуватися як основні, так і додаткові. *Основне покарання* – це покарання, яке не може додаватися до інших покарань і застосовується лише як самостійне покарання за той чи інший злочин. Покараннями, які можуть застосовуватися як основні, є:

- громадські роботи (ст. 56 ККУ);
- виправні роботи (ст. 57 ККУ);
- службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 ККУ);
- арешт (ст. 60 ККУ);
- обмеження волі (ст. 61 ККУ);
- тримання в дисциплінарному батальоні військовослужбовців (ст. 62 ККУ);
- позбавлення волі на певний строк (ст. 63 ККУ);
- довічне позбавлення волі (ст. 64 ККУ).

Довічне ув'язнення передбачено лише санкціями 11 злочинів і за вчинення особливо тяжких злочинів.

Додаткове покарання – це покарання, яке у випадках та порядку, передбачених ККУ, додається до основного покарання за той чи інший злочин і самостійно застосовуватися не може. До покарань, які можуть застосовуватися лише як додаткові, належать:

- позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 ККУ);
- конфіскація майна (ст. 59 ККУ).

Покарання, яке може застосовуватися як основне, так і додаткове –

це покарання, яке, залежно від обставин справи, може бути застосоване або як самостійне покарання за той чи інший злочин, або у випадку та порядку, передбаченому ККУ, додається до іншого, основного покарання як додаткове. До них відноситься:

- штраф (ст.53 ККУ);
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55ККУ).

4. Особливості криміногенної ситуації в Мелітопольському регіоні

Мелітопольський регіон і в тому числі місто Мелітополь, будучи «воротами до Криму», за своїм географічним положенням, де перетинаються дві автомобільні дороги республіканського значення «Рені – Одеса», «Київ – Сімферополь» та проходять більше чотирьох десятків міжнародних та місцевих поїздів, ось уже протягом тривалого часу має досить складну криміногенну ситуацію. І студенти наших вишів та інша молодь повинна знати, які види злочинів привуалюють на території Мелітопольського регіону, щоб уникнути від суспільно небезпечних діянь та самим не стати на злочинний шлях.

Довідки керівництва правоохоронних органів доводять про належну боротьбу зі злочинністю на території Мелітопольського регіону.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначте поняття злочину, його відмінність від інших правопорушень.
2. Охарактеризуйте склад злочину.
3. Розкрийте поняття «кримінальна відповідальність».
4. Охарактеризуйте поняття покарання та система покарання в Україні за злочини.

ЛЕКЦІЯ № 6.

Тема: ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Мета вивчення: після вивчення теми студенти повинні відрізнити злочини від правопорушень та інших видів людської поведінки. Знати визначення правопорушення, за яке можлива адміністративна відповідальність. Орієнтуватись у складах адміністративних проступків згідно Кодексу про адміністративні правопорушення.

Література:

1. Конституція України.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
3. Кримінальний кодекс України.

План:

1. Поняття правопорушення.
2. Відмінність правопорушення від інших видів людської поведінки.
3. Характеристика окремих видів адміністративних правопорушень.

1. Поняття правопорушення

Під правопорушенням розуміється антисоціальне протиправне і, як правило, винне діяння (дія або без дія) деліктоздатної особи, яка тягне юридичну відповідальність.

Згідно з п. 22 ч.1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними чи дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Із цих конституційних положень однозначно випливає, що злочини, адміністративні, дисциплінарні правопорушення і цивільно-правові делікти є різними видами правопорушень. У теорії права виділяються й інші види правопорушень – господарсько-правові, фінансові, конституційні,

трудоі, корупційні, екологічні, земельні, сімейні правопорушення, правопорушення міжнародного права та інші.

Правильне вирішення питання про розмежування злочинів від інших правопорушень має важливе значення для дотримання як загальних, так і галузевих принципів права, а важливіше захисту прав та законних інтересів особи.

2. Відмінність правопорушення від інших видів людської поведінки

Критерієм відмежування різних видів правопорушень є:

- 1) суспільна небезпека;
- 2) суб'єкт правопорушення;
- 3) винність;
- 4) кримінальна протиправність;
- 5) кримінальна карність.

Суспільна небезпека як один із критеріїв є характерним і для інших правопорушень. Розрізняють характер і ступінь суспільної небезпеки. Характер – це *якісна ознака* суспільної небезпеки. Вона залежить від важливості об'єкта правової охорони. Наприклад, життя людини і безпека виробництва мають істотну якісну відмінність суспільної небезпеки. За безпеку виробництва може настати адміністративна або дисциплінарна відповідальність.

В інших випадках недостатньо звертатися тільки до характеру суспільної небезпеки вчиненого. Необхідно визначати її *кількісну ознаку* – ступінь суспільної небезпеки. На ступінь суспільної небезпеки впливають:

- 1) тяжкість заподіяної шкоди;
- 2) спосіб вчинення діяння;
- 3) форма вини;
- 4) мотив і мета;
- 5) повторість та інші ознаки.

Основною ознакою, яка впливає на ступінь суспільної небезпеки, є властивість діяння заподіювати ІСТОТНУ ШКОДУ об'єктам правової охорони. Істотність матеріальної шкоди в основному визначається або кримінальним, або адміністративним законами і вимірюється в грошовому еквіваленті. І вони, як правило, чітко відрізняють, наприклад злочин від інших видів правопорушень, або ж фіксовані показники тимчасової втрати працездатності (щодо фізичної шкоди).

Відмежування правопорушень від аморальних вчинків звичайно здійснюється за критеріями протиправності та караності, а також за об'єктом, ступенем суспільної небезпеки та іншими ознаками.

Так, суспільство може визнати аморальними, а в деяких випадках і суспільно небезпечними вчинками самогубство і замах на самогубство, клонування людини, проведення самоабортів, свідоме поставлення іншої особи в небезпеку, зараження на венеричну хворобу тощо, але усі ці діяння не розглядаються як злочини, оскільки відповідальність за них чинний ККУ не встановлює. *Санкціями за невиконання вимог моральності можуть бути лише певні форми морального впливу, наприклад громадський осуд.*

Об'єкт аморального вчинку суттєво відрізняється від об'єкта інших правопорушень. Об'єктами аморальних вчинків можуть бути суспільні відносини, які перебувають виключно у сфері моральності і не мають жодного кримінально-правового відтінку: кохання, загальне ставлення до віросповідання, деякі правила етикету тощо.

Аморальний поступок не завжди полягає в конкретному діянні (дії, бездіяльності). Аморальними можуть бути спосіб життя загалом або деякі його сфери, думки, переконання.

3. Характеристика окремих видів адміністративних правопорушень

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умиста або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає

на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративній відповідальності підлягають особи, які на момент вчинення адміністративного проступку досягли шістнадцятирічного віку.

До осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24 прим., а саме:

- зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого;
- попередження;
- догана або сувора догана;
- передача неповнолітнього під нагляд батьками, або особами, які замінюють їх, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам за їх проханням.

Стягнення за адміністративне порушення накладається згідно законодавства, де враховується характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

При вчиненні правопорушником декількох проступків покарання назначається за кожне з них окремо.

Основними видами правопорушень, які зустрічаються в місті Мелітополь, судова практика називає наступні: адміністративні правопорушення, які посягають на власність, у галузі торгівлі, сфері послуг, у галузі фінансів та підприємницької діяльності та інші.

ЛЕКЦІЯ № 7.

Тема: МІЛІЦІЯ – ВИПАДКИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗБРОЇ.

Мета вивчення: після вивчення теми студент повинен знати права міліції – озброєного державного органу, обов'язком якого є захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства та держави; застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених законодавством України. Ознайомитись із Законом України «Про міліцію», іншими нормативно-правовими актами, які регулюють повноваження правоохоронного органу при виконанні обов'язків.

Література:

1. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року.
2. Постанова КМУ «Положення про порядок застосування вогнепальної зброї» від 12 жовтня 1992 року № 575.
3. Постанова КМУ «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» від 7 вересня 1993 року № 706.
4. Наказ МВС України «Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівників суду і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 24 липня 1996 року № 523.
5. Кондратьєв Я. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. / Я. Кондратьєв. – К. : Юрінком Інтер, 2002.

План:

1. Загальна характеристика законодавства України по застосуванню засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.
2. Правомочності міліції по застосуванню заходів фізичного впливу.
3. Правомочності міліції по застосуванню спеціальних засобів.
4. Правомочності міліції по застосуванню вогнепальної зброї.

1. Загальна характеристика законодавства України по застосуванню засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї

У сучасних умовах держава намагається спрямувати свою діяльність на побудову громадянського суспільства, при якому людські цінності повинні бути найголовнішими, а їх охорона повинна набувати першочергового значення.

Одним з органів, діяльність якого спрямована на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства та інтересів держави від протиправних посягань, *є міліція як державний озброєний орган виконавчої влади* (правоохоронний орган, в пересічному середовищі «силова структура»).

У процесі реалізації покладених на неї завдань міліція має право застосовувати заходи впливу, спеціальні заходи та вогнепальну зброю у випадках і порядку, встановленому законодавством України.

Правовою основою застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї є Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року № 565-XII; Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні; Положення про порядок застосування вогнепальної зброї; Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, зарядженими речовинами сльозоточивої та дратівливої дії; Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та інші нормативно-правові акти.

Громадяни в тому числі студенти повинні знати загальні правила поведінки при спілкуванні з працівниками міліції, коли вони при виконанні службових обов'язків спілкуються з вами.

При виконанні службових обов'язків працівники міліції (в службовому одязі або в цивільному одязі повинні відрекомендуватись) мають право зупиняти

на вулицях, інших громадських місцях громадян для встановлення особи та інших законних причин.

При цьому спілкуванні студент повинен:

- ***не вступати в суперечку;***
- ***не чинити опір, протидію;***
- ***відповідати на задані питання;***
- ***виконувати всі законні вимоги працівника міліції.***

Тільки при запрошенні та доставці ВАС до відділу міліції (опорного пункту правопорядку, в приміщення органу виконавчої влади) ви маєте можливість висказати свої претензії, бачення позиції та інше черговому офіцеру або іншій службовій повноважній особі органів міліції.

Для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам міліції, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків, працівники міліції мають право застосувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, спеціальні засоби, а в окремих випадках вогнепальну зброю.

2. Правомочності міліції по застосуванню заходів фізичного впливу

Під заходами фізичного впливу слід розуміти дії співробітника міліції, що виявляються в застосуванні мускульної сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів та вогнепальної зброї, щоб припинити правопорушення, затримати правопорушника та відвести небезпеку, що загрожує життю та здоров'ю громадян. До прийомів рукопашного бою слід віднести кидки, удари, захвати, прийоми звільнення від них, прийоми обшуку та конвоювання, блоки, відходи з лінії атаки та інше.

Вид засобу фізичного впливу та інтенсивність його застосування кожний працівник міліції визначає самостійно, виходячи з оцінки обстановки, що склалася.

Згідно закону України «Про міліцію» працівники міліції мають право застосовувати заходи фізичного впливу, в тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам міліції, яка здійснюється із застосуванням сили щодо працівників міліції або інших осіб, якщо інші способи були застосовані та не забезпечили виконання покладених на міліцію обов'язків.

Міліція може направляти спеціальні підрозділи для забезпечення проведення контролюючими органами перевірок суб'єктів господарської діяльності лише за рішенням судді або суду.

Дозвіл на направлення спеціального підрозділу міліції надається лише у випадках, коли перевірка проводиться в рамках розслідування кримінальних справ.

Органам міліції забороняється використовувати фізичний та психологічний вплив для забезпечення проведення контролюючими органами планових та позапланових перевірок суб'єктів господарської діяльності, у тому числі шляхом демонстрації зброї, спеціальних засобів, погроз їх застосування.

3. Правомочності міліції по застосуванню спеціальних засобів

Крім засобів фізичного впливу працівники міліції мають право застосовувати наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також використовувати службових собак для:

- захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їхньому життю або здоров'ю;
- припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;
- відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або звільнення їх у разі захоплення;

- затримання і доставки в міліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і тримання осіб, затриманих і арештованих, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть втекти чи завдати шкоди оточуючим або собі;
- припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть привести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльність населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя та здоров'я людей;
- припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові та громадські обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю;
- визволення заручників.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника. Повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлює КМУ за висновком Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України; вони мають бути опубліковані в засобах масової інформації.

Працівники міліції мають право застосовувати наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також використовувати службових собак у таких випадках:

1) для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю (дію пункту 1 частини першої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99);

- 2) для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;
- 3) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення в разі захоплення *(дію пункту 3 частини першої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99)*;
- 4) для затримання і доставки в міліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і тримання осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;
- 5) для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;
- 6) для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю;
- 7) для звільнення заручників.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення і особи правопорушника *(дію частини другої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99)*.

Повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України за висновком Міністерства охорони здоров'я України і Генеральної прокуратури України і публікуються в засобах масової інформації (частина третя статті 14 із змінами, внесеними

згідно із Законом № 2484-12 від 19.06.92) *(дію частини третьої статті 14 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV).*

Використанню спеціальних засобів, за винятком необхідності відбиття раптового нападу на працівника міліції та звільнення заручників, має передувати попередження про намір їх застосування.

Попередження може бути зроблено голосом, а при значній відстані або зверненні до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі мови, і в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуться, та українською і російською мовами не менш як 2 рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Рішення про застосування спеціальних засобів приймає службова особа, відповідальна за забезпечення громадського порядку, або керівник конкретної операції. Працівники міліції, які діють індивідуально, приймають такі рішення самостійно. Про застосування цих засобів вони в письмовій формі доповідають безпосередньому начальнику із зазначенням: коли, де, проти кого, за яких обставин застосовувалися спеціальні засоби та наслідків їх застосування.

Про поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування спеціальних засобів, працівник міліції зобов'язаний негайно і письмово повідомити безпосередньому начальникові для сповіщення прокуророві.

Начальник органу чи установи внутрішніх справ, командир частини внутрішніх військ доповідає вищестоящому керівнику. При необхідності інформуються керівники органів місцевої влади.

У кожному випадку застосування спеціальних засобів працівники міліції зобов'язані в найкоротші строки забезпечити подання потерпілим необхідної

допомоги, повідомляючи лікарям і медичним закладам, який засіб застосовано в кожному конкретному випадку.

Забороняється застосування спеціальних засобів:

а) до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору;

б) у приміщеннях і на земельних ділянках, які закріплено за дипломатичними, консульськими та іншими представництвами іноземних держав, за винятком випадків, коли від глави дипломатичного або глави іншого відповідного представництва надійде прохання застосувати вказані засоби проти правопорушників;

в) у приміщеннях або виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у дитячих і лікувальних закладах.

Після застосування спеціальних засобів провадиться огляд приміщень і місцевості з метою виявлення потерпілих, можливих вогнищ, пошкодження об'єктів життєзабезпечення, а також збору спеціальних засобів, що не спрацювали, а при необхідності – дегазація.

Начальники органів і установ внутрішніх справ, командири з'єднань і частин внутрішніх військ повинні систематично проводити роботу по забезпеченню законності застосування спеціальних засобів, притягати згідно з чинним законодавством до відповідальності осіб, які допустили їх неправомірне використання; організовувати навчання особового складу застосування спеціальних засобів і підготовку кваліфікованих спеціалістів-інструкторів за затвердженою програмою; видавати особовому складу спеціальні засоби тільки після складання кожним із них заліків із правил та порядку їх застосування.

Відповідальність за організацію роботи по забезпеченню законності застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку

покладається на Міністра внутрішніх справ (абзац другий пункту 10 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1534 від 17.11.2001).

Правила експлуатації, технічного обслуговування, зберігання, обліку, списання та знищення спеціальних засобів, необхідні заходи обережності при користуванні ними, порядок організації та програми навчання особового складу встановлюються Міністерством внутрішніх справ (*пункт 11 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1534 від 17.11.2001*).

Спеціальними засобами, що застосовуються при охороні громадського порядку, є:

а) засоби індивідуального захисту: шоломи (сталі армійські, «Сфера», каска захисна пластмасова), бронежилети протиударні та броньові щити;

б) засоби активної оборони: гумові кийки; кийки пластикові типу «тонфа» (підпункт «б» пункту 12 доповнено абзацом третім згідно з Постановою КМ № 1534 від 17.11.2001); наручники; електрошоківі пристрої; патрони і пристрої для їх вітчизняного виробництва, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами («Черемуха-1», «Черемуха-4», «Черемуха-5», «Черемуха-6», «Черемуха-7», «Черемуха-10», «Черемуха-12», «Сирень-1», «Сирень-2», «Сирень-3»); балончики, патрони, гранати та інші спецзасоби з препаратами сльозоточивої та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензаль-малононітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН (*підпункт «б» пункту 12 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 597 від 26.10.92; в редакції Постанов КМ № 302 від 21.04.95, № 829 від 04.08.97*);

в) засоби забезпечення спеціальних операцій: ранцеві апарати «Облако», світлошумова граната «Заря» та світлошумовий пристрій «Пламя», патрони з гумовою кулею «Волна-р», водомети, бронемашини та інші транспортні засоби, пристрій для примусової зупинки автотранспорту «Еж-М»;

г) пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками: малогабаритні підірвні пристрої «Ключ», «Імпульс».

При охороні громадського порядку можуть також використовуватися службові собаки.

Особливості застосування засобів активної оборони і забезпечення спеціальних операцій

При застосуванні наручників потрібна періодична (не рідше як через 2 години) перевірка стану фіксації замків.

Забороняється нанесення ударів кийком:

- гумовим – по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, статевих органах;
- пластиковим типу «тонфа» – по голові, шиї, сонячному сплетінні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках, копчику (*пункт 14 в редакції Постанови КМ № 1534 від 17.11.2001*)

Світлошумові засоби відволікаючої дії (світлошумова граната «Заря», світлошумовий пристрій «Пламя») застосовуються на відстані не ближче двох метрів від людини.

Водомети застосовуються для розсередження учасників масових безпорядків при температурі атмосферного повітря не нижче 0 град. С.

При застосуванні сльозоточивих речовин забороняється прицільна стрільба по правопорушникам, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин.

«Черемуха-1», «Черемуха-4», «Черемуха-12», «Сирень-3» та «Облако» застосовуються тільки на відкритій місцевості.

Забороняється застосовувати пристрій типу «Еж-М» для примусової зупинки автотранспорту, у тому числі вантажних автомобілів, що здійснюють перевезення людей; автотранспорту, приналежного дипломатичним, консульським та іншим представництвам іноземних держав; мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, а також на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях.

Патрони з гумовою кулею ударної непроникливої дії «Волна-р» відстрілюються за допомогою спеціального карабіна на відстані не ближче 40

метрів від людини і тільки по нижній частині ніг *(пункт 19 в редакції Постанови КМ № 829 від 04.08.97)*.

Забороняється застосування малогабаритних підривних пристроїв «Ключ», «Импульс» для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками, де перебувають заручники.

При охороні громадського порядку використовуються службові собаки, які пройшли відповідний курс дресирування, визнані придатними для службового користування і перебувають у штатах підрозділів службового собаківництва. Право застосування службових собак надається працівникам міліції, які несуть з ними службу. Службові собаки застосовуються на довгому і короткому поводках, без повідка, в наморднику і без нього, виходячи з конкретної ситуації, що склалася.

Модифікації зазначених у підпунктах «б», «в», «г» пункту 12 цих Правил спеціальних засобів, пов'язаних із видозміною їх конструкції та експлуатаційних параметрів, що не тягнуть за собою змін тактико-технічних властивостей, вводяться в дію наказами Міністра внутрішніх справ. У міру розробки нових спеціальних засобів активної оборони і забезпечення спеціальних операцій, не вказаних у цих Правилах, їх перелік доповнюється Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства внутрішніх справ і висновком Міністерства охорони здоров'я, Генеральної прокуратури України.

4. Правомочності міліції по застосуванню вогнепальної зброї

Працівники міліції як крайній захід мають право застосовувати вогнепальну зброю в таких випадках:

1) для захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;

2) для відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім'ї, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека (пункт другий частини першої статті 15 в редакції Закону № 101/95-ВР від 14.03.95) *(дію пункту 2 частини першої*

статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99);

3) для відбиття нападу на охоронювані об'єкти, конвої, жилі приміщення громадян, приміщення державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також звільнення їх у разі захоплення (*дію пункту 3 частини першої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації країни згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99);*

4) для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;

5) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров'ю працівника міліції (*дію пункту 5 частини першої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99);*

6) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або працівника міліції.

Забороняється застосовувати і використовувати вогнепальну зброю при значному скупченні людей, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи (*дію частини другої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99).*

Працівники міліції мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю громадян або працівника міліції (*дію частини третьої статті 15 поширено на особовий склад Державної фельд'єгерської*

служби України при Державному комітеті зв'язку та інформатизації України згідно із Законом № 834-XIV від 06.07.99).

Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції

Працівник міліції має право оголити вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, яка склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. При затриманні злочинців чи правопорушників або осіб, яких працівник міліції запідозрив у скоєнні злочинів чи правопорушень, а також при перевірці документів у підозрілих осіб, працівник міліції може привести у готовність вогнепальну зброю, що є попередженням про можливість її застосування.

Спроба особи, яку затримує працівник міліції із вогнепальною зброєю в руках, наблизитись до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутись до зброї, дають працівникові міліції право застосувати вогнепальну зброю.

Отже, якщо не можна уникнути сили, вона має не перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків, і повинна зводити до мінімуму можливості заподіяння шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При заподіянні шкоди міліція забезпечує подання необхідної допомоги потерпілим у найкоротший термін.

Про застосування фізичної сили, спеціальних засобів примусу працівники міліції рапортом доводять до відома безпосереднього начальника.

Про поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, а також про всі випадки застосування вогнепальної зброї працівник міліції зобов'язаний негайно письмово повідомити своєму начальникові для сповіщення прокуророві.

Перевищення повноважень із застосування сили, в тому числі спеціальних засобів та зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законодавством України.

Питання для самостійної роботи:

1. На що спрямовано застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї працівниками міліції ?
2. Що становить правову основу застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї?
3. Які види спеціальних засобів існують та в яких випадках їх застосовує міліція?
4. Порядок застосування міліцією фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

ЛЕКЦІЯ № 8.

Тема: НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ТА ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.

Мета вивчення: після вивчення теми студенти повинні знати законодавчу базу, яка супроводжує людину в сімейних правовідносинах; правила поведінки в сім'ї; визначати види насильства в сім'ї; знати систему соціальних та спеціальних заходів держави та уповноважених нею органів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють чиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, а також методи медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї; знати організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, визнавати гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, визначати повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам.

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».
3. Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

План:

1. Насилля в сім'ї – соціальна проблема сучасного громадянського суспільства.
2. Протидія торгівлі людьми – методи та способи профілактики.

1. Насилля в сім'ї – соціальна проблема сучасного громадянського суспільства

На сьогодні, коли людство вступило у XXI сторіччя, проблемні питання боротьби суспільства з насиллям у сім'ях лишається однією з найактуальніших та однією із закритих чотирма стінами квартири чи будинку.

Світовою громадськістю *насильство* визнано одним із ключових моментів, які ставлять людину в залежне становище, наносять величезну моральну шкоду суспільству і є перепорою на шляху подолання нерівності і дотримання людських прав. Безумовно, проблема насильства в сім'ї є досить гострою для України, як і для багатьох інших країн світу. Її небезпечність полягає в тому, що прояви насильства і жорстокості в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Ця проблема небезпечна тим, що від неї страждають діти. Страждають не лише від насильства по відношенню до дитини, а й, спостерігаючи за насильством у своїй сім'ї, у подальшому переносять цей негативний досвід у власне життя.

Тому насильство в сім'ї є суспільною проблемою і потребує вирішення на рівні держави. *Сім'я як первинний осередок суспільства*, унікальний соціальний інститут формування і становлення суспільних відносин повинна перебувати під особливим захистом держави, у тому числі під захистом від проявів насильства та жорстокості. Адже саме від фізичного та духовного здоров'я сім'ї залежать стабільність і розвиток держави.

В Україні на сьогодні правове забезпечення профілактики та боротьби з цим таки ганебним явищем цілком сформовано. Тому підтвердженням є прийняття закону України «Про попередження насильства в сім'ї», де визначено правові та організаційні заходи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які державою покладається обов'язок здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ях.

Жертвою домашнього насильства може стати і дитина, старі батьки, будь-яка жінка, яку постійно лає та б'є чоловік; дівчина-підліток, що страждає від сексуального переслідування вітчима; хлопчик, якого постійно лупцює мати-алкоголічка.

Чому ж таке відбувається?

По-перше, до останнього часу ця проблемна тема була закритою та небажанням потерпілих виносити «сміття» з дому.

По-друге, метою домашнього насильства є встановлення контролю, домінуючого становища над жертвою, підкорити домочадців своїй волі.

По-третє, економічні проблеми, які витікають від наслідків насильства, коли терана суди засуджують до сплати штрафу, а це кишеня або бюджет тієї ж сім'ї та інше.

Найбільш гостро проблема насильства в сім'ї постає серед неповнолітніх та малолітніх дітей, які є вразливими та необізнаними у своїх правах. Фізична, психічна, соціальна незрілість, а також залежність від дорослих – основні причини терпимості і замкнутості у вирішенні цих нагальних питань.

Практичні поради постраждалим від домашнього насильства:

- пам'ятайте народну мудрість: «Хто сам себе береже, той і лихо оминає». При перших проявах насильства миттєво реагуйте, захищаючи себе;
- тримайте під рукою номери телефонів міліції та соціальних служб. Щоб ці номери знали і ваша мати, і брати та сестри та змогли вчасно попередити ту ж таки міліцію;
- якщо вам завдали тілесних ушкоджень, звертайтеся негайно до лікаря, або в медичну установу для отримання медичного висновку про стан вашого здоров'я та стан тілесних пошкоджень;
- найбільш виваженим виходом є втеча. Наперед зберіть до валізи необхідні вам речі і документи та тримайте їх поблизу у відомому вам місті;
- домовтеся про спільні дії проти тирана з близькими, знайомими, родичами, щоб вони могли оперативно зателефонувати міліції, надати тимчасовий притулок вам та вашим дітям;

- готуйте морально себе та своїх дітей до розірвання сімейних стосунків із тираном;
- уявіть своє життя без кривдника, налаштовуйте себе і дітей до вільного, без насильства та принижень життя;
- не замикайтесь у собі, шукайте допомогу.

2. Протидія торгівлі людьми – методи та способи профілактики

Насилля в сім'ї тісно пов'язане з торгівлею людьми. У пошуках кращої долі та життя, люди не замислюючись та не оцінюючи ситуації, безпідставно довіряють незнайомим людям та ідуть на різні авантюрні запрошення, де вони часто і стають жертвами торгівлі людьми.

Останнім часом у засобах масової інформації часто повідомляється про трагічну долю дітей, жінок та чоловіків, які, бажаючи покращити свій фінансовий стан, умови свого життя, життя своєї родини, а може й долю, потрапили в рабство, завдяки торговцям «живим товаром».

Однією з найактуальніших проблем, що стоять сьогодні перед Україною та світовою спільнотою, є торгівля людьми. Це негативне явище може виявлятися в різних формах – від викрадення людей до їх продажу шляхом обману, шантажу. Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо.

Україна є країною походження, транзиту і призначення в торгівлі чоловіками, жінками та дітьми. Зростає також проблема внутрішньої торгівлі людьми. За даними дослідження, проведеного на замовлення МОМ, понад 110000 українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 року, що робить Україну одним з найбільших «постачальників» підневільної робочої сили в Європі.

Торгівля людьми – пряме порушення прав людини

За офіційними даними з початку 90-х років більш як 400 тисяч жінок було продано в рабство із країн СНД, а в усьому світі продано в рабство 4 мільйона жінок.

Уперше «біле рабство» з'явилося на шпальтах газет, радіо, телебаченню і взагалі в ЗМІ у XX сторіччі в Британії, де завуальовано за листуванням знаходили «наречених», «домогосподарок», «хатніх робітниць», «офіціанток». Але це явище охоплює не тільки торгівлю жінками.

Предметом торгівлі «живим товаром» на сьогодні є:

- чоловіки – для праці та збоченого сексуального задоволення;
- діти – для сексуального задоволення та порнографії;
- жінки – для сексуальної індустрії;
- жінки – для примусового народження дітей;
- усі – для трансплантації органів людського тіла.

Увесь аналіз ситуації підтверджує, що країни, які беруть участь у торгівлі людьми діляться на 3 групи:

- 1) країни-постачальниці «живого товару»;
- 2) країни, через які проходить транзит «живого товару»;
- 3) країни, в яких є покупці «живого товару».

До перших двох пунктів належить і Україна. До країн, куди «живий товар» постачається, належить: Туреччина, Італія, Іспанія, Кіпр, Португалія, арабські країни, Китай, Японія, Боснія, Герцеговина, Чехія, Угорщина та інші.

В останні роки, у зв'язку із збільшенням нелегальних мігрантів і посиленням цих процесів у всьому світі, торгівля людьми все більше ототожнюється з нелегальною міграцією, розподілом трудових ресурсів, розвитком ринку органів, секс індустрії та занепадом моральних аспектів.

Уся торгівля людьми ділиться умовно на внутрішню та зовнішню.

Основними елементами в процесі торгівлі людьми є:

- 1) купівля-продаж людини;
- 2) обман;
- 3) насильство;

- 4) боргова кабала;
- 5) експлуатація здібностей та можливостей людини.

Торгівля людьми не визнає кордонів, вона легко адаптується як до бідності, так і до розкоші і є актуальною для всіх народів. На жаль ця актуальність стосується і України. 47% опитаних громадян бажають їхати за кордон (80% після закінчення школи; 15% громадян до 25 років; 10% – ті, які уже мають дітей).

Проблема дітей в Україні на сьогодні дуже актуальна. Із року в рік наших дітей все більше вивозять за кордон з метою роботи в секс індустрії, створення дитячої порнографії або з метою жебракування. Основний спосіб втягування дітей в торгівлю людьми – це пропонування привабливих умов існування. Проте і багато випадків примусових, коли дітей споюють алкоголем, наркотиками до безтями та контрабандно вивозять за терени України.

Згідно з Конвенцією про права дитини, в яку на сьогодні входять більше двохсот країн у тому числі Україна, кожна дитина має право на захист від усіх форм насилля, експлуатації.

На сьогодні основними шляхами попадання за кордон є:

- туристичні подорожі;
- вивезення за шлюбним контрактом;
- запрошення «випадкових знайомих»;
- із метою працевлаштування;
- через мережу Інтернет;
- виїзд на навчання;
- система «au-pair» – няня.

Отже, проблема торгівлі людьми – це гостра проблема сьогодення. Чи буде вона успішно вирішена, залежить від багатьох людей у тому числі і педагогів та багатьох небайдужих людей та організацій. Головне не стояти осторонь від чужої біди.

Як запобігти рабству ?

Правила безпеки:

1. Не вірте ніяким рекламам, які вам бажають «добра» за кордоном;

2. Не ведіть ніяких перемовин про навчання, працевлаштування та про інше один на один з агентом;
3. Зв'яжіться з посольством або консульством тієї країни, куди ви намагаєтеся виїхати, для консультацій та в'яснення правил перебування в цій країні, її традицій, законодавстві;
4. Особисто оформлюйте документи та самі сплачуєте послуги;
5. Укладайте контракт на зрозумілій для вас мові та у двох екземплярах. Один екземпляр залиште собі;
6. Не довіряйте свої документи нікому;
7. Залиште собі, рідним, знайомим ксерокопії своїх внутрішнього та закордонного паспортів, контракта та інші документи, а також номери телефонів посольств, консульств. Візьміть за правило постійно телефонувати рідним та близьким вам людям в один і той же час заздалегідь домовившись про ключове слово у розмові;
8. Тримайте постійно при собі копії паспортів, номери телефонів та гроші;
9. Не ставте себе в залежне положення, приймаючи подарунки та позичаючи гроші;
10. Заздалегідь підготуйте список посольств, громадських організацій, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначте поняття насильства в сім'ї як небезпечного для суспільства явища.
2. Знайдіть законні шляхи профілактики насильства в сім'ї.
3. Охарактеризуйте поняття торгівлі людьми як небезпечного для всього людства явища.
4. Визначте методи профілактики серед молоді з метою недопущення торгівлі дітьми.

Додаток № 1

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

(витяг)

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;

- фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;

- сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеvu недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;

- психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

- економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я;

- попередження насильства в сім'ї – система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї;

- реальна загроза вчинення насильства в сім'ї – погроза вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім'ї умисних дій, передбачених абзацом другим цієї статті, якщо є реальні підстави очікувати її виконання;

- захисний припис – спеціальна форма реагування служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції в справах дітей щодо захисту жертви насильства в сім'ї. Особі, котра вчинила насильство в сім'ї, забороняється вчиняти певні дії стосовно жертви насильства в сім'ї.

Стаття 6. Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї

1. В органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей, які:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;
- беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;
- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;
- виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;
- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- виносять захисні приписи у випадках, передбачених цим Законом;
- контролюють виконання вимог захисних приписів;

- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодіють із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

2. Повноваження кримінальної міліції в справах дітей поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

Стаття 7. Повноваження органів опіки і піклування щодо попередження насильства в сім'ї

Органи опіки і піклування:

- надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів неповнолітнім, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також членам сім'ї, визнаним у судовому порядку недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- представляють у суді інтереси неповнолітніх та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї або стали жертвами насильства в сім'ї (абзац третій статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 599-VI (599-17) від 25.09.2008);
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

Стаття 8. Кризові центри

1. Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону.

2. Кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї і реєструються в порядку, визначеному законом.

3. Працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом членів сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;
- організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- розробляють корекційні програми та організовують їх проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї; відповідно до можливостей надають притулок для тимчасового перебування членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- повідомляють службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей про виявлені факти реальної застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- вивчають і узагальнюють причини та умови конкретних проявів насильства в сім'ї;

- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- забезпечують збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися до кризового центру про допомогу;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї (*частина третя статті 8 в редакції Закону № 599-VI від 25.09.2008*).

4. Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку з зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Стаття 9. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї

1. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї можуть створюватися в системі діючих закладів охорони здоров'я.

2. У центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї поміщаються жертви насильства в сім'ї (з їхньої згоди або на їхнє прохання) на підставі рішення медичної комісії центру. Щодо неповнолітніх членів сім'ї необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника, у разі, якщо вони не зазнали насильства від одного з них, або опіки і піклування (*частина друга статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 599-VI від 25.09.2008*).

3. Жертви насильства в сім'ї перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для їхнього лікування та психо-соціальної реабілітації. За їхнім бажанням вони можуть пройти курс лікування та психо-соціальної реабілітації амбулаторно.

4. Працівники центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї:

- надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу», іншими законами;
- за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування;
- організовують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї;
- повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів.

Стаття 10. *Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї*

1. Члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах дітей, про що йому повідомляється під розписку.

2. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

3. У разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку, передбачених цим Законом, може бути винесено захисний припис.

Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим.

Стаття 12. *Взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї*

1. Членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, служба дільничних інспекторів міліції чи кримінальна міліція у справах дітей беруть на профілактичний облік.

2. Зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.

3. Порядок взяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, затверджуються Міністерством внутрішніх справ України.

Стаття 13. Захисний припис

1. Особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної служби у справах дітей за погодженням із начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис.

2. Захисний припис не підлягає погодженню в разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

3. Захисний припис може бути винесений до осудної особи, яка на момент винесення захисного припису досягла 16-річного віку.

4. Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває в місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;

- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

5. Зазначені в частині четвертій цієї статті обмеження встановлюються на термін до 90 діб із дня погодження захисного припису з прокурором.

Стаття 14. *Стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї в спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї*

Рішення про стягнення з осіб, які вчинили насильство в сім'ї, коштів на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї приймається судом в установленому законом порядку за позовом адміністрації спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Стаття 15. *Відповідальність за вчинення насильства в сім'ї*

Члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

Стаття 17. *Охорона прав членів сім'ї при здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї*

1. Членам сім'ї, стосовно яких здійснюються заходи з попередження насильства в сім'ї, держава гарантує охорону прав і законних інтересів.

2. Посадові особи та працівники, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, не можуть розголошувати відомості про особисте та сімейне життя, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням їх службових обов'язків.

Додаток № 2

Закон України «Про протидію торгівлі людьми»

(витяг)

Боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали,

встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності;

- виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (жертви торгівлі людьми), – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми;

- дитина – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років;

- заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей;

- захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, – система заходів із відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

- країна походження – країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства;

- особа, яка постраждала від торгівлі людьми, – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону;

- повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства, – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства;

- повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми, – комплекс заходів, спрямованих на організацію повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України;

- попередження торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми;

- протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми;
- реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Стаття 2. Законодавство про протидію торгівлі людьми

1. Відносини, що виникають у сфері протидії торгівлі людьми, регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими законами і міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 3. Основні принципи протидії торгівлі людьми

1. Діяльність, спрямована на протидію торгівлі людьми, ґрунтується на таких принципах:

1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку;

2) поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

3) конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

4) добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

5) взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами досудового слідства та з громадськими і міжнародними організаціями.

2. У разі якщо особи, які постраждали від торгівлі людьми або стали свідками торгівлі людьми, є дітьми, усі дії, що застосовуються до них, базуються на принципах, зазначених у Конвенції про права дитини та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

3. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа – дитина, вона вважається дитиною і їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

Стаття 4. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми

1. Основними напрямами державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є:

1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;

2) боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;

3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми.

Стаття 5. *Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми*

1. Суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, є:

- Кабінет Міністрів України;
- центральні органи виконавчої влади;
- місцеві органи виконавчої влади;
- закордонні дипломатичні установи України;
- заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

2. У здійсненні заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми, беруть участь органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни.

Стаття 8. *Загальні повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері протидії торгівлі людьми*

1. Місцеві державні адміністрації відповідно до визначених в установленому порядку повноважень у сфері протидії торгівлі людьми:

1) забезпечують проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми;

2) організують проведення інформаційних кампаній, у тому числі з використанням засобів масової інформації;

3) забезпечують створення і підтримку «гарячих ліній», пунктів консультування та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань попередження торгівлі людьми;

4) співпрацюють з об'єднаннями громадян із питань попередження торгівлі людьми;

5) відповідно до визначеної Кабінетом Міністрів України процедури беруть участь у роботі щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

6) забезпечують впровадження та функціонування Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

7) реалізують заходи, що сприяють викоріненню передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

8) вживають заходів для підвищення рівня обізнаності серед батьків та осіб, які їх замінюють, щодо протидії торгівлі дітьми та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

Стаття 9. Попередження торгівлі людьми

1. Попередження торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

- вивчення ситуації;
- підвищення рівня обізнаності;
- зниження рівня вразливості населення;
- подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів.

Стаття 10. Завдання у сфері попередження торгівлі людьми

1. До завдань у сфері попередження торгівлі людьми належать:

1) дослідження стану, причин і передумов поширення явища торгівлі людьми;

2) підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки торгівлі людьми шляхом проведення інформаційних кампаній протидії торгівлі людьми серед населення, у тому числі серед дітей;

3) забезпечення регулювання процесів зовнішньої та внутрішньої трудової міграції тощо.

Стаття 11. Боротьба з торгівлею людьми

1. Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів.

Стаття 12. Завдання у сфері боротьби з торгівлею людьми

1. До завдань у сфері боротьби з торгівлею людьми належать:

1) виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;

2) забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;

3) виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми;

4) притягнення до відповідальності, у тому числі кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми;

5) забезпечення відновлення прав постраждалих від торгівлі людьми;

6) інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми.

Стаття 14. Права особи, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод.

2. Особа, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

- інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;
- медичної, психологічної, правової та іншої допомоги незалежно від місця проживання;
- тимчасового розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

3. Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених частиною другою цієї статті прав, до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має також право на:

- безоплатне отримання послуг перекладача;
- тимчасове перебування в Україні в порядку, встановленому законодавством.

4. Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, отримує довідку, яка підтверджує факт звернення за встановленням такого статусу і відкриття відповідної процедури та є підставою для реєстрації в територіальних органах спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань міграції.

5. Забороняється утримування особи, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установах тимчасового тримання, крім обумовлених законом випадків, та видворення її за межі України до встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Стаття 16. Права особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особа, якій встановлено статус особи, що постраждала від торгівлі людьми, має право на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;

2) медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги;

3) тимчасового розміщення, за бажанням постраждалої особи та в разі відсутності житла, в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, який у разі необхідності може бути продовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю особи як постраждалого або свідка у кримінальному процесі;

4) відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України;

5) одноразової матеріальної допомоги в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) допомоги в працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку.

2. Іноземець та особа без громадянства, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених частиною першою цієї статті прав, має також право на:

- безоплатне отримання послуг перекладача;
- тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено в разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю в якості постраждалих або свідків у кримінальному процесі;
- постійне проживання на території України в порядку, встановленому законодавством.

3. Довідка про статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, є підставою для реєстрації в територіальних органах спеціально уповноваженого

центрального органу виконавчої влади з питань міграції за місцем проживання особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

4. Якщо в суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, існують обґрунтовані підстави вважати, що життю, фізичному чи психічному здоров'ю або свободі та недоторканності особи, яка постраждала від торгівлі людьми та є іноземцем або особою без громадянства, загрожуватиме небезпека в разі повернення в країну походження після завершення строку її перебування в Україні, в установленому порядку цій особі може бути продовжено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що є підставою для одержання дозволу на перебування на території України до припинення таких обставин.

5. Особа, якій надано право на перебування в Україні відповідно до частини четвертої цієї статті та яка безперервно проживала на території України протягом трьох років із дня встановлення їй статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на отримання дозволу на імміграцію в порядку, встановленому законодавством.

6. Надання допомоги особі, яка постраждала від торгівлі людьми, не залежить від:

- звернення такої особи до правоохоронних органів та її участі у кримінальному процесі;
- наявності в такої особи документа, що посвідчує особу.

Стаття 17. Заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

1. З метою забезпечення реалізації прав, передбачених цим Законом, особи, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути направлені до одного з діючої мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

2. З метою надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі дітьми, вони можуть влаштовуватися до центрів соціально-психологічної реабілітації

дітей та притулків для дітей з метою надання психологічної допомоги та забезпечення реабілітації в порядку, встановленому законодавством.

3. Умови перебування та надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, діючою мережею центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та притулків для дітей регулюються положеннями про зазначені заклади.

Стаття 18. *Повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми*

1. Дипломатичні представництва та консульські установи України в разі необхідності забезпечують громадян України відповідними документами для повернення в Україну, надають необхідну консультаційну і правову допомогу та вживають необхідних заходів щодо їх повернення в Україну.

2. У разі відсутності в громадян України, які постраждали від торгівлі людьми, коштів для повернення в Україну дипломатичні представництва та консульські установи України сприяють поверненню їх в Україну.

Стаття 19. *Репатріація іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми*

1. Після проходження курсу реабілітації відповідно до положень цього Закону іноземець або особа без громадянства може бути репатрійована в порядку, встановленому законодавством.

2. У разі необхідності територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань міграції надсилають запит до країни походження такої особи на підтвердження громадянства цієї особи або її права постійного проживання на її території на час в'їзду на територію України.

3. У разі необхідності територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань міграції із залученням інших

суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми, а також неурядових і міжнародних організацій надають іноземцю або особі без громадянства, яку репатрійовано, контактну інформацію про установи, які їм можуть допомогти в країні, до якої їх репатрійовано, у тому числі правоохоронні органи, неурядові організації, юридичні установи та заклади соціального захисту.

Стаття 20. *Спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми*

1. Крім основних принципів протидії торгівлі людьми, передбачених статтею 3 цього Закону, протидія торгівлі дітьми базується на таких спеціальних принципах:

- 1) дотримання прав дитини;
- 2) повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;
- 3) роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та обов'язків;
- 4) забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині статус як такій, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Стаття 21. *Попередження торгівлі дітьми*

1. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають необхідних соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і передумов, що сприяють торгівлі дітьми.

2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають заходів щодо виявлення дітей, які постраждали від торгівлі дітьми, та проводять профілактичну роботу з ними та їхніми батьками або особами, які їх замінюють.

3. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень розробляють та впроваджують у навчальних закладах навчальні та виховні програми з протидії торгівлі дітьми.

4. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають заходів для підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, що їх замінюють, та осіб, які постійно контактують із дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

Стаття 22. *Інформування про дітей, які постраждали від торгівлі дітьми*

1. Особа, якій стало відомо про дитину, яка страждає/постраждала від торгівлі дітьми, зобов'язана невідкладно та із забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх справ або органи прокуратури.

2. У разі існування підозри щодо причетності батьків дитини або осіб, які їх замінюють, до торгівлі дітьми особи, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах, у порядку, встановленому законодавством, інформують про це органи внутрішніх справ або органи прокуратури.

Стаття 23. *Надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі дітьми*

1. Держава надає допомогу дитині з моменту, коли з'явилися підстави вважати, що вона постраждала від торгівлі дітьми, і до повного завершення реабілітації дитини.

2. Після отримання інформації про дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми, місцева державна адміністрація, на території якої виявлено дитину, невідкладно встановлює особу дитини, здійснює оцінку обставин та приймає план першочергових заходів допомоги дитині на період до вирішення питання щодо встановлення дитині статусу особи, яка постраждала від торгівлі дітьми.

3. У разі якщо дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, місцева державна адміністрація невідкладно вирішує питання влаштування дитини.

4. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей із залученням закладів освіти, охорони здоров'я здійснюють розробку та впровадження індивідуальної програми допомоги дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми.

5. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень забезпечують реалізацію прав дітей, які постраждали від торгівлі дітьми.

Стаття 24. Повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми

1. У разі виявлення в Україні дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем чи особою без громадянства, в установленому порядку приймається одне з таких рішень:

- повернення дитини до країни походження;
- залишення дитини в Україні.

2. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає поверненню до країни походження за умови, якщо батьки або особи, які їх замінюють, або установа у справах захисту дітей країни походження дитини погодилися і мають можливість взяти на себе відповідальність за дитину і надати їй належну допомогу та захист.

3. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає залишенню в Україні в разі неможливості її повернення до країни походження та за наявності умов для інтеграції дитини в Україні в частині забезпечення її права на охорону здоров'я, освіти, соціальний захист.

При вирішенні питання про повернення або залишення дитини слід враховувати думку дитини, беручи до уваги вік, фізичний, інтелектуальний розвиток та інтереси дитини.

4. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, не повертається до країни походження, якщо є ознаки того, що таке повернення ставить під загрозу її безпеку та не відповідає її найкращим інтересам.

Стаття 26. *Громадський контроль за виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми*

1. Громадський контроль за виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

- відповідність діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, цьому Закону та іншим законам;
- додержання міжнародних зобов'язань України у сфері протидії торгівлі людьми;
- забезпечення невідворотності покарання за злочини торгівлі людьми.

2. Громадські організації, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни під час здійснення контролю у сфері протидії торгівлі людьми мають право:

1) надавати інформацію щодо порушення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та про виявлені факти торгівлі людьми і захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

2) здійснювати моніторинг стану протидії торгівлі людьми та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

3) співпрацювати із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

4) інформувати населення з питань протидії торгівлі людьми.

Стаття 27. *Прокурорський нагляд*

1. Нагляд за додержанням і застосуванням законів у сфері протидії торгівлі людьми здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Стаття 28. *Міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми*

1. Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері протидії торгівлі людьми на державному, регіональному та місцевому рівнях.

2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з відповідними органами іноземних держав, міжнародними організаціями згідно із законодавством України.

3. Держава підтримує та стимулює міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми.

4. Міжнародні організації можуть згідно з установленими процедурами залучатися до розробки та реалізації в Україні спільних програм із питань протидії торгівлі людьми.

Стаття 29. Відповідальність за порушення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми

1. Особи, винні в порушенні законодавства у сфері протидії торгівлі людьми, несуть відповідальність згідно із законом.

Гапотій В. Д., Мінкова О. Г.

ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

спецкурс

навчальної дисципліни
«Правознавство»

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Директор видавництва О.Є.Горшков
Зав.тех. редакцією В.І. Вітков
Редактор С.Л. Ангеловський
Дизайнер обкладинки О.І. Кущенко

Здано у виробництво Підписано до друку
Формат 60×84/16. Папір **Papirys 65** g/m². Гарнітура **Verdana**.
Друк **RISO**. Ум.друк.арк. 18,69. Тираж ... прим.Зам.№7-03
Надрук.на поліграфічному обладнанні редакції «Ваша газета».

(Свідоцтво про державну реєстрацію №511, серія 33, видане 05.-6.2002
Управлінням у справах преси та інформації Запорізької облдержадмін.)
72312 м. Мелітополь, вул. Свердлова, буд. №4,
тел. (06192) 6-35-78; моб. 8 (050)625-97-55